

A vándorló, illetve elzárt peremcsoportok nyelvi közösségvállalásának kérdéséről*

1. Bevezetés

Az úgynevezett újjászületési mozgalommal összefüggésben, a nyelve által meghatározott nemzet koncepciójára támaszkodva formálódott egynyelvű nyelveleírások egyik jellemzője, hogy rendkívül mostohán bántak a városi nemsztenderdekkel, különösen azokkal a részeivel, amelyek a társadalmi peremcsoportok hagyatékához tartoznak.

Ez a megállapítás érvényes — elsősorban a háború utáni időszakban — a cseh nyelvtudományra is, amely a cseh társalgási nyelv (*obecná čeština*) és az argotizáló csoportok nyelvhasználata (*hantýrka, kriminální slang*), valamint az expresszív nemsztenderd esetében is meglepő mértékű tudományos rövidlátásról tett tanúbizonyságot.

Nem szándékunk részletesen szólni neves nyelvtudósoknak a hetvenes évekig tartó és a „rendszer” kényszere nélkül felállított, egyenesen dilettáns prognózisairól, amelyekben azt állítják, hogy a szocialista társadalomban elhalnak a csoportnyelvi és nyelvjárási különbségek, és ezzel a cseh sztenderd (*spisovná hovorová čeština*) szintjén kiegyenlítődik a szóbeli nyelvhasználat. Ezek az értékelések azóta már a múlt részévé váltak. Mentális forrásaikat azonban még mindig nem vizsgálták felül. A közép-kelet- és dél-európai átalakulás által felvetett (inkább újra felfedezett, mintsem új) társadalmi, politikai, szociológiai és nyelvészeti kérdések, illetve a csoportnyelvi szótáraknak a cseh és szlovák könyvkereskedésekben 1989 után megfigyelhető átmeneti dömpingje, valamint a nemsztenderddel és az újra felfedezett (elavult) nyelvkultúrával foglalkozó konferenciák ellenére is megmaradtak a szociolektusok felé forduló kutatás hiányosságai, valamint a társadalmi „soknyelvűség” kérdései iránti mérsékelt érdeklődés. És mindenekelőtt megmaradt a kutatást érintő módszertani egyoldalúság.¹

* LEEUWEN-TURNOVCOVÁ, JIŘINA VAN: Subkulturelle Existenz, Ambulanz und Argotisierung. Teil 1: Zur Frage der sprachlichen Solidarisierung von ambulanten bzw. kasernierten Randgruppen. In: *Slavische Sprachwissenschaft und Interdisziplinarität*. Hrsg. von GERD FREIDHOF-HOLGER KUSSE-FRANZ SCHINDLER. Band 2. (= Specimina Philologiae Slavicae 108.) München, 1996. 187–218.

¹ Az 1993-ban az olomouci Palacký Egyetem Bölcsészettudományi Karán szervezett „Spisovná čeština a jazyková kultura 1993” konferenciára utalunk, valamint a plzeňi Nyugat-Csehországi Egyetem Tanárképző Karán 1995-ben a szlengről és az argóról tartott 5. konferenciára. Ennek előadásai 1995-ben a kar kiadványában jelentek meg (vö. Sborník přednášek... V.).

Mintegy tz évvel ezelőtt elhatároztuk, hogy legalább részben kikuszboljuk azokat a lexikológiai hiányosságokat, amelyek néhány, a cseh társalgási nyelv mellett a 60-as, 70-es években tabuvá vált nyelvváltozatot (a történelmi argót és a jelenlegi bortonszlenget) is érintettek.² JAGIC szláv titkosnyelvekkel foglalkozó fejtegetéseihez csatlakozva a cseh csoportnyelvek szókincsének kutatását legalább arra a szintre szerettuk volna felemelni, amelyen a német kutatás állt a 20. század közepén WOLF tolvajnyelvi szótárával.³

Ezért egy szemantikai-szemiotikai, morfológiai és etimológiai szempontokat figyelembe vevő szótárban egyesttuk a cseh argó hozzáférhető történeti és jelenlegi szókincsét, valamint az ennek a nyomába lépő bortonszlenget (vo. VAN LEEUWEN 1993).

1.1. A szókincs elkülönítése és a kiválasztás szempontjainak szubjektivitása

A szótárunkban összegyűjtött anyagnak, amely természetszeruleg a városi nemsztenderd elemeit is tartalmazza, „argó”-ként, illetve „bortonszlenget”-ként való összefoglaló jellemzése nem alapszik empirikusan ellenőrizhető kritériumokon. E címszók alatt olyan lexikai anyagot állítottunk össze, amelyet elődeink ilyenként, azaz a cseh argó (*hantyrka*) és a bortonszlenget (*kriminalni slang*) részeként írtak le. Hogy elkezdhesuk a munkát, átvettük tehát elődeinknek az anyagra vonatkozó csoportnyelvi rendszerét, amelyet ők részben azért használtak, mert PUCHMAJERhez vagy SUKhoz hasonlóan anyagukat bizonyos szubkulturális (és argotizalo) csoportoknal⁴, illetve ennek megfelelő környezetben jegyztek fel, vagy azért, mert — akárcsak OBERPFALCER — szubkulturális (és argotizalo) csoportokat érintő, idevágó forrásokat (kihallgatási jegyzőkönyveket, birosagi aktákat) kivonatoltak, vagy végül is azért, mert a gyűjtött anyag számukra saját nyelvismeretük alapján onomasziologiaiilag (a megnevezést illetően), szemantikaiilag és stilsztikaiilag kulonosnek tunt.⁵ Fontos szerepet játszott

² Külföldön élve a lexikai vizsgálaton kívül másra nem volt lehetőségünk. Ugyanakkor zavarlatanul kiertekelhettuk azt a hetvenes evekbol származó új anyagot, amelyet JAROSLAV SUK a „normalizalas” időszakában, saját bortonevei alatt gyűjtött (1979/1993).

³ Vö. JAGIC 1896 és WOLF 1956. Az 1970-es evekben aztán Németországban elkezdődött a vándorló csoportok nyelvi hagyatékának differenciált és integratív kutatása, amelyet a szociolingvisztikai fordulat ösztönzött, a népi kultura lehanyatló megjelenési formái iranti érdeklődés vezetett, és amely a titkosnyelvek társadalmi és gazdasági környezetét kívánta feltárni, nagy erzekenyseget mutatva az apró részletek iránt. Vö. NIERHAUS-KNAUS 1973, VELDTRUP 1974, JÜTTE 1978, 1988 és LERCH 1976.

⁴ Az *argotizalo csoportok* megnevezés ideiglenes kapcsolatot mutat a kozelebbrol nem részletezett szubkulturális csoportok nyelvi és társadalmi adatai között. Ezeknek a csoportoknak az egzisztenciális és a foglalkozásbeli sajátosságai, valamint a személyes összetétele is változik az idők folyamán. A továbbiakban mi is a *szubkulturális csoportok* terminust használjuk.

⁵ Vö. PUCHMAJER 1821, SUK 1979/1993, OBERPFALCER 1934–1935. A kortárs, többé-kevesbé autentikus irodalomból HÁJEK (1906) és mindenekelőtt RIPPL (1926) is készítt kivonatokat.

ebben az esetben (ezzel tisztában vagyunk) saját, minden bizonnyal a középréteghez is igazodó nyelvi tudatuk, akárcsak bizonyos nem világos kritériumok, amelyek akkor is és most is hozzájárulnak annak eldöntéséhez, hogy mi számít csoport- és mi társalgási nyelvnek.

A régebbi és az újabb anyag rétegeiben is maradtak olyan kifejezések, amelyeket az eredeti környezetükön kívül passzívan ismertek és/vagy aktívan használtak, így használati körük tágabb volt egy bizonyos szubkulturális egyedi csoportnál. Ha el akarnánk különíteni azt, amit az adott diakrón nyelvterületen nem használtak, illetve nem használnak a köznyelvben, akkor egy szélesebb empirikus kutatásra lenne szükség, amelyet a múltra vonatkozóan természetesen már nem végezhetünk el.⁶

De az újabb anyagrétegek esetében sem készíthető el már egy ilyenfajta felülvizsgálat (legalábbis Közép-Európában nem), kivéve a börtönszlanghez tartozó (elhanyagolt és/vagy tabuvá vált) korpuszt. Mivel ebben a térségben a teljességé vált iparosítás⁷, az emigráció több hulláma és végül a Harmadik Birodalom megsemmisítő stratégiája (például az országjáró „cigány” csoportok esetében), valamint a szocialista adminisztráció uniformizáló kényszere miatt (lásd a mutatóanyagok tevékenységének elfojtását Csehszlovákiában az 1950-es években) kihaltak a hagyományos szubkulturális és argotizáló csoportok, elsősorban azok a vándorló szezonális csoportok, amelyeknek tagjai (a bűnözőkkel együtt) a 16–19. században és az európai helyzettől függően még a 20. század elején is tartósan az argót beszélőkhöz tartoztak, és akiknek a szókincse örökségként áthagyományozódott.⁸

Mindezek ellenére az utóbbi évtizedekben készült néhány munka és adatgyűjtés az egykori Csehszlovákiában is — mindenekelőtt Szlovákiában — a vándorló foglalkozást űző csoportok nyelvhasználatáról.⁹ Ezek az adatgyűjtések, amelyekhez többnyire csak a szűken értelmezett környezetleírás kapcsolódik,

⁶ GLANZ (1968: 243) szerint bizonyos lexémák argóhoz sorolásának az adott diasztritikus nyelvterületen való elkülönülés a kritériuma, amit — mivel a múltra vonatkozik — aligha lehet mással felváltani. Vö. JÜTTÉNÉL (1988: 148) is, aki egyébként anélkül fogadja el ezt a kritériumot, hogy a 15. századból származó Liber vagatorum kitűnően feldolgozott anyagához ilyen bizonyítékot tudna hozni. [*diasztritikus*: nyelvváltozatokat együttesen vizsgáló, szemlélő, tartalmazó; egymásra rétegződő. Ld. még a szerkesztői lábjegyzetet a 342. lapon. — *A szerk.*]

⁷ A 18. századot Közép-Európában „koldusévszázad”-ként ismerik. A német városok, például Köln, Berlin vagy Hamburg számadatai azt mutatják, hogy a lakosság egytizede vagy akár egy-negyede koldusként kereste meg a betevő falatot (vö. KOPEČNÝ 1980: 66); további adatok találhatóak DANKERNÉL (1988: 344, 356), és GRAUSNÁL (1981: 393, 32. láb.). Az iparosítás kezdetei széles néprétegek elszegényedésével és az elvándorlás növekedésével jártak együtt, amelyet a sikeres iparosítás folyamán csak az ipari városok elszívó hatása győzött le, vagy pedig tengerentúli kivándorlással végződött. A gazdasági viszonyok kapitalizálódása is feltétele volt annak, hogy a vándorló vidéki és városi szubkulturák hosszú távra letelepülő városi szubkulturákká váltak.

⁸ Vö. ARNOLD 1980: 13 kk. és 40. A cseh mutatóanyagok lexikai hagyatékáról vö. SUK (1979/1993).

⁹ Vö. ONDRUS 1977, HABOVŠTIAK 1977 és az áttekintés ODALOŠNÁL (1993).

nem hoztak sem új felismeréseket a peremcsoportok nyelvi elkülönülésének sajátosságairól és dinamikájáról, sem megbízható adatokat az adott csoportspecifikus nyelvhasználat kizárólagosságának mértékéről. Ehhez szükség lenne a használati feltételek és módok megvizsgálására és az adott származási és migrációs helyekről jövő kortársak párhuzamos, ismételt kikérdezésére is.¹⁰

Arról, hogy mi, mikor, hol és miért számít csoport-, illetve társalgási nyelvi-nek, jellegzetesnek és jellegtelennek stb., tényezők sokasága dönt: mértékadó tényező annak a gyűjtőnek vagy kutatónak az elfogulatlan, mégis szubjektív nyelvi tapasztalata, intcija és/vagy tárgyi meghatározása, akinek a prizmáján keresztül a kortárs hely- és társadalomspecifikus nyelvhasználat a többé-kevésbé jelöletlen nyelvhasználatához képest megítéldik. Az alkalmazott kritériumok szubjektivitása ellenére az így létrejött korpusz annak a szociokulturális környezetnek a fontos szempontjaira világít rá, amelyikhez tartozik. Ezek egyrészt a szembell kommunikációs színterek, a tényállások, amelyekről beszélnek, a (szub)kulturális létstratégiák, hagyományok, prehisztorikus jellegzetességek, másrészt pedig a feltnst keltő társadalmi kapcsolatok.

Az argotizló csoportok nyelvhasználatára és a közép-európai történelmi argó szkincsére jellemző, hogy olyan jvevnyszavakat használ, amelyek az adott helyi vagy az általános társalgási nyelvre nem jellemzőek. Különösen héber, illetve jiddis jvevnyszavakról van szó, amelyek elsősorban a közép-európai argó régebbi rétegeiben gyakoriak, valamint roma jvevnyszavakról, amelyeknek száma a jelenhez közeledve növekszik, és az előbbieket egyre inkább kiszorítja.

A múlt argotizló csoportjainak sokféleségére való tekintettel (a bűnözők mellett a koldusok, vágnsok, csavargók, vándor mesterlegények, kmvesek, stfoltozk, hzalk, mutattványosok és egyebek) elsősorban ezeknek a csoportoknak a szerkezeti azonossgaival szándékozunk foglalkozni, és szeretnénk felvázolni azt a kapcsolatot, mely közöttük és rajtuk keresztül a jelen brtnslengjével áll fenn. A szerkezeti azonosságoknak magyarázattal kell szolglniuk arra, hogy miért tekintették argó(k)nak a bűnözők, a vándorló és a szezonális csoportok argján kívül más csoportok klasszikus beszdmdjt is (például a történelmi diák- és katonai nyelvet), illetve hogy milyen szubkulturális azonosságok vannak a vándorló és az elzárt* csoportok között.¹¹

¹⁰ Az ilyenfajta csoportnyelvi maradkközösségeket, amelyeket az utolsó pillanatban, röviddel a megmaradt informtorok elhallózása előtt fedeznek fel, és amelyeknek a tanúk jóvoltából felvilágosítást kellene adniuk a kihalt életformkrl, rendszerint nem vizsgálják meg csoportteremt teljesítményük szemszögéből. Szkincsananyagukra különben is hasonló megszorítások érvényesek, mint a sztrunkban összegyűjtött anyagra.

* A tanulmány címében is szereplő *kaserniert* [tkp. (be)kaszrnzott] szt a magyarban az *elzárt*-tal adjuk vissza. A szerző szakszvlasztásának okairól ld. a 352–353. oldalon írottakat.

¹¹ Természetesen mindig környezetspecifikus csoportnyelvekrl van szó. Hogy miből áll specifikus helyzetük, azt többnyire nem magyarázzák meg kielégítően. Ezért írtuk meg fejtegetéseinket.

Fejtegetéseinkben ezért társadalmi kapcsolatokról, a peremtársadalmi életformák közös vonásairól, a státuszfüggő letelepedettség alapján vizsgált vándorlás problematikájáról, és a szubkulturális hagyományokról lesz szó, továbbá olyan hasonlóan működő jelenségekről, amelyek — ahogy ezt GOFFMAN (1972: 17 k.) találóan nevezi — a „totális intézményekben” való elzárásból erednek, és ezek által hagyományozódnak.

1.2. Az argó és a börtönszleng csoportképző szerepéről

Még mindig nyitott sok kérdés, amely az argó és a börtönszleng társadalmi helyzetével és funkcióival függ össze, például az, hogy milyen diakrón és szinkrón kapcsolatok vannak a szubkulturális (nem csak bűnözői) csoportok argója és a hasonló szubkulturális hagyománnyal rendelkező és hasonló helyzetű börtönszleng között. Vajon jogos-e, és mióta jogos ezeknek a változatoknak a szétválasztása, milyen nagy az argó szókincsének szakmai része, vajon az argó és a börtönszleng legfontosabb szerepe valóban az információk titokban tartása-e? Milyen lehetséges nyelvi és nyelven kívüli különbségek mutatkoznak a többi csoportnyelvvél összevetve, mi volt a szerepük bizonyos mesterségbeli vagy szakmai csoportoknak, a koldusok, mutatványosok, zenészek mellett a vándor-kereskedőknek (házalóknak), mesterlegényeknek, vándor miskárolóknak, üstfoltozóknak, kóműveseknek stb. a társadalmilag lecsúszottak közösségében és az argót beszélők között, milyen társadalmi-kulturális alapon vizsgálandóak az argót jellemző szókölcsonzések (vö. a jiddis és a roma nyelvek anyagával) stb.? Zavar figyelhető meg az argó(k)nak a történelmi fejlődés folyamán fellépő egysege vagy sokfélesége kapcsán is: lehet-e egy térségben minden korszakkal kapcsolatban egy argóról beszélni, vagy több argót kell feltételeznünk?

A régebbi — nem csak cseh-szlovák — kutatás osztotta a századforduló kriminológiai nézeteit, és kielégítőnek vélte az argotizáló csoportoknak azt a definícióját, amely a „domináns társadalmi réteg” (valójában a városi közigazgatási elit) nézeteit vetítette ki a szubkulturális csoportokra.¹² Társadalmi összetételüket figyelmen kívül hagyva mindenekelőtt potenciális bűnözőknek tekintették őket, vagy legalábbis becstelennek, abban az értelemben, ahogy az

¹² Bizonyos csoportoknak, amelyek nem tartoznak a „domináns” vagy az „össztársadalom”-hoz, szubkulturális (perem)csoportoknak tekintése (és ekként való kezelése) hosszú hagyományra vezethető vissza. Ez a középkor óta a letelepedett rendi társadalom szabályrendszerére támaszkodott, és a korai, illetve a kései újkorban még inkább megszilárdult. Minden háború, mindenekelőtt azonban a harmincéves háború után és a kedvezőtlen éghajlatú 18. század folyamán „koldus- és csavargócsapás”-ról beszéltek. Ebben az időben erősen korlátozták az egykor magától értetődő és a feudalizmus keresztény világképéhez tartozó, szegényekkel szembeni gondoskodási kötelezettséget, amely eleinte az idegenekre is, aztán csak a falu vagy a város „becsületes” szegényeire vonatkozott. A hatósági szegénygondozás, amelyhez a 18. század óta a börtön mellett — annak kiegészítőjeként — a dologház is tartozott, kiutasította az embereket az országból, és kitoloncolási gyakorlatával még tovább nehezítette a nem letelepedett csoportok helyzetét.

jabb időkben rtelmeztk ezt a hagyományos jogi kategóriát.¹³ Olyan közösségnek számítottak (s számítanak továbbra is), amely az „ssztrsadalom” törvényes rendjéhez, produktumaihoz és eszközeihez tnyilegesen vagy potenciálisan felforgató módon viszonyul. Ebből a feltételezett viselkedsbl következtek az ilyen csoportok nyelvi sajátosságaira, ami elsősorban az argó „ttkosnyelvi” szerepét jelentette.¹⁴

Erre a felfogásra jellemző, hogy minden argotizáló csoportot ugyanarra a bűnözői szintre helyez, és elhanyagolja egzisztenciális és mesterségbeli, szakmai sajátosságait. Nem hagyja érvényesülni az egzisztenciális állapotukat illeten az érintettek nézőpontját tükröző belső látásmódot, és nem ismeri el a nyelvi el-klnls befelé forduló, pozitív motivációját.¹⁵

Azonban szervezeti hasonlóságuk és a köztük lévő társadalmi közelség elle-nre — ami kzelllst jelentett a megtelepedett feudális társadalomból hasonló-kppen kizárt falusi zsidókhoz és cignyokhoz is — az argotizáló csoportok so-hasem voltak egységesek. Jogi helyzetük sem volt egyforma, és ráadásul a fe-udalizmus felbomlása óta mg meg is változott. Másképp változott meg tnyle-ges társadalmi és gazdasági sttusuk. Egzisztenciális körülményei bonyolult-sgt tekintve nem lehet a nevezett csoportok nyelvi el-klnlst monofunk-cionlisan értelmezni: az éppolyan sokrétű, mint minden más csoportnyelvi el-klnls; a csoport belső sszetartozast és érintkezését, valamint külső elha-troldst szolgálja.

Minden nyelvi-interaktív jelenségnek van ábrázoló, felhívó és kifejező funk-cija. Mégpedig egyéni és egyén fölötti. Ez természetesen az argora is vonatko-zik. A csoportspecifikus nyelvhasználat, amely (figyelmen kívül hagyva a kl-csns viszonyban álló közösség egyébként is meglévő sokszínűségét) egy területi vagy területeket átfogó alaplbl alakul ki, azonban sokkal inkább teltve van szimbólumokkal, mint bármelyik területi vagy területeken átnyúló alapvlto-zat, legalábbis amíg beszéloik az eredeti környezetben, illetve saját társadalmi trsgkben tartózkodnak.¹⁶ Minden nyelv és minden nyelvváltozat egyszerre

¹³ A „becstelensg” kérdésével később részletesebben foglalkozunk.

¹⁴ Ez a feltételezés arra utal, hogy bizonyos szubkulturális vonásokat mindenképpen felismer-tek, mgha egyoldalúan is rtelmeztk azokat.

¹⁵ A vándorló csoportok argojnak adekvát megértésére ppgy, mint a bűnözők (s az elzr-tak) esetére is érvényes az, amit az újabb szocilantropolgia a szubsztrátumok kultúrájának re-konstrukciójakor megkíván: nem lehetséges egy nép vagy egy szubsztrátum gondolatainak, csele-kedeteinek és kulturális habitusnak értelmezése az érintettek belső ltsmdjnak és nbrzolsi formáinak tekintetbe vétele nélkül. Vö. VAN DLMEN (1983: 10) s LIPP (1995: 82); THOMPSON (1980: 264) mg az objektívnek tartott osztlyfogalmat is az érintettek nszemllethez kötött gon-dolati kategriknt értelmezi.

¹⁶ Minden csoportnyelvi el-klnls másodlagos: a szókincs egy részére korlátozódik, és egy alapvltozatra támaszkodik, amely a fonetikai-fonológiai, morfológiai, szintaktikai (s szemanti-kai) szerkezeteket biztosítja. Amíg az eredeti társadalmi környezetben használják, ez az alapvlto-

eszköze a társadalmi csoportok önértékelésének és idegenképének. Ez nemcsak a modern sztenderdekre érvényes, amelyek minden polifunkcionalitás mellett csoportnyelvi jellemzőkkel is rendelkeznek, hanem az argó(k) esetében is.¹⁷

Minden csoportnyelvi elkülönülés előfeltétele egy szilárd, beszédkapcsolatban álló közösség, amely saját létfeltételeihez bizonyos problémamegoldó stratégiákat kínál és törvényesít, az egyének közösségi azonosulási mintát nyújt, és a meglévő státuszbeli gondokat ellensúlyozza.¹⁸ Egy ilyen beszédközösség hajlik sajátos, csak rá korlátozódó és másokat kizáró verbális és nonverbális jelek, technikák és értékek kifejlesztésére, valamint saját szubkulturális hagyományának megteremtésére.¹⁹ A csoportspecifikus nyelvhasználat befelé integratív, kifelé pedig elhatároló funkciót vesz fel. A közösséghez való tartozás elismerésének jeleként lehet használni.²⁰ Az információk titokban tartása több funkció egyikeként társul ehhez.²¹ A titokban tartásra törekvés (a nyelvet, a szokásokat, a szabályokat és — ha vannak — bizonyos szertartásokat illetően) nyilvánvalóan arra szolgál, hogy létrehozzák és megőrizték a csoport és hagyományaik zártkörűségét (vö. GUMPERZ 1968: 469).

Amíg tehát a régebbi kutatók az argó elsődleges titokban tartási funkciójára következtettek, és a csoport felépítését figyelmen kívül hagyták, későbbi ellenzőik kifejezésre juttatták azt az ellenvetést, hogy azt, amit ismer a rendőrség, a bíróságok és a szótárírók, aligha lehet titkosnyelvnek nevezni.²² Noha ők is elhanyagolták az argotizáló csoportok összetételének kérdését, érdemük, hogy

---

zat szimbolikus értelemben jelöletlen, mert megfelel a probléma nélküli normának. Egy kommunikációs közösségen belüli társadalmi tagolódás és a kívültre irányuló kapcsolatok növekedése nyelvi differenciálódást, illetve a kommunikációs eszközök társadalmi szimbolikájának változását vonja maga után. Vö. GUMPERZ (1986: 464 kk.).

¹⁷ Vö. a sztenderdek beolvasztó képességét illetően HAARMANN (1988: 21). Vö. REITER (1984: 329 kk.) is.

¹⁸ Ezzel lényegesen többet kell teljesítenie, mint a külszín és a társadalmi lét egy részét érintő legtöbb szaknyelvnek.

¹⁹ Erre már utalt VAN GENNEP (1908: 309). Vö. GRAUS (1981: 413) is. Gondoljunk a csavargóknak a középkorra visszanyúló kártyacinkelésére, a koldulás technikáira, a vándormunkások hagyományos öltözetére, a bűnözők tetoválásaira stb.

²⁰ Ismétlődően előfordulnak utalások erre az elismerési funkcióra. A német rotwelsch esetében JÜTTE (1988: 50) egyféle nyelvi „vizsgáról” számol be. Ez egy 1574-ből származó innsbrucki okiratban maradt fenn. A rotwelsch ismerete ebben az esetben az azonos szubkulturális környezethez tartozás kölcsönös elismerésének jeleként szolgált. Vö. DANKER (1988: 328), GRAUS (1981: 437), RÖHR (1972: 146) is. Az argotizálásnak ezzel a jellegével mi foglalkoztunk először (1986: 348 kk.). Vö. VAN LEEUWEN (1993: 1 kk.) is.

²¹ Vö. ARNOLD (1980: 323). ARNOLD (1975: 278) az azonosulási funkció mellett megemlíti a veszély elhárítását és a megtévesztési szándékot is. Ahogy JÜTTE (1980: 47) is.

²² A bűnözők argójának titokban tartási szerepéről szóló hírek mellett vannak komolyan vendő beszámolók arról is, hogy annak nyilvános használata gyanút kelt. 1730-ban SCHUBERT (1983: 282) szerint Ansbachban néhány személyt csak azért tartóztattak le, mert jenísch nyelven beszéltek.

hangsúlyozták az argó(k)nak a kommunikációban betöltött szerepét (töbnyire a bűnözők nyelvhasználatát értették ezen), és utaltak annak kreatív vonásaira. Első ízben tulajdonítottak az argó(k)nak pozitív funkciókat.²³

Az, hogy ilyen módon szemlélték a dolgokat, megszabadította az argó(ka)t felforgató zártkörűsége/zártkörűségük egy részétől. Ezt megerősítette az az egy évszázada ismételen megfigyelt jelenség, hogy a nagyvárosi alsóbb rétegek az argó szókincsének egyre nagyobb, periodikusan növekvő részét használják.²⁴ Ezt a 20. századra is jellemző lexikai beáramlást úgy magyarázták, hogy visszanyúltak a szubproletariátus elméletéhez: a hagyományosan argotizáló csoportok (bűnözők, orgazdák, prostituáltak) és az elszegényedett (szub)proletár rétegek közti társadalmi közelség következménye a válságok idején mindig újra fellépő diasztratikus*, nyelvváltozatok közötti átjárhatóság.²⁵ Ez egy megalapozott (jóllehet erősen leegyszerűsített) feltételezés, amely azonban nem magyarázza meg sem a kérdésfeltevés diakronikus irányát, sem a börtönszleng továbbra is meglevő nyelvi elkülönülésének csoportspecifikus dinamikáját és szimbolikus szerepét.

Közben a megvalósult iparosítás során létrejött társadalmi változások és az ipari városok elszívó hatása oda vezetett, hogy — legalábbis Közép-Európában — a legtöbb vándorló (foglalkozású) csoport teljesen eltűnt.²⁶ Legtöbbjük szá-

²³ Az argó kommunikációs és szociológiai sajátosságairól alkotott különböző nézetekről a régebbi és az újabb szovjet-orosz kutatásban vö. GRACSOV 1995. A szlovák szociáldialektológia helyzetét ODALOŠ (1993) foglalja össze. A cseh kutatás sem nyújt — OBERPFALCER (1934) fejtegetéseit kivéve — lényegesen más képet. (Jóllehet OBERPFALCER bővített értelmezését az argó funkcióiról elfogadták [vö. ezzel kapcsolatban például BEČKA 1988: 351 kk.]; OBERPFALCERnek a szociolektusokról írott nézeteit NEKVAPIL [1988: 33 kk.] elemzi.) Ezt mutatja, hogy a Plzeňben az argóról és a szlengről 1977 óta rendezett, a nyelvhasználat integratív szempontjainak és az identitásteremtésnek egyébként kevés figyelmet szentelő konferenciák öt gyűjteményes kötetében (Sborník přednášek... I–V.) nem sok értekezés található az argóról és a börtönszlengről. A nyelvhasználat összetettebb társadalmi szerepeit csak a „legális” csoportok esetén ismerik el (vö. KRČMOVÁ 1988: 89), és úgy tűnik, hogy a „törvényen kívülieket” mellőzik.

²⁴ Az alacsonyabb képzettségű és az intellektuális rétegek nyelvhasználatának argókifejezései mellett a fiatalok nyelvhasználata is rendkívül befogadónak bizonyult az olyan nyelvi elemek iránt, amelyek eredetileg szubkulturális-bűnözői rétegek környezetéből származtak.

* *Diasztratikus*, ném. *diastatisch*: (görög *diá* 'át, keresztül', latin *stratum* 'takaró, (fedő)réteg', azaz 'különböző rétegek fölött elterülő') különböző társadalmi rétegekre egyszerre vonatkozó (nyelvészeti) kutatási módszer vagy nézőpont; ellentéte *szinsztratikus*, ném. *synstratisch* (Metzler-Lexikon Sprache. Szerk. H. GLÜCK. Stuttgart–Weimar, 1993. 140); vö. még *Sociolinguistics. Soziolinguistik. I.* Szerk. U. AMMON–N. DITTMAR–K. J. MATTHEIER. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Band 3.1). Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1987. 271, 274–5. (A szerk.)

²⁵ Vö. SAINÉAN 1920, TROST 1935: 105 k.; az argónak a francia nyelv diasztratikájában betöltött szerepéről vö. RADTKE 1981 és RADTKE 1982: 155 kk.

²⁶ Kivételt képeznek a romák. Vö. HUNDSALZ 1978: 102 kk., VOSSEN 1983. A német csavargó csoportokról („jenischek”) vö. ARNOLD 1980.

mára kinyílt a társadalomba vezető gyárkapu.²⁷ A megválaszolatlan kérdések most a szubkulturális milió utolsó komolyan vett reprezentánsaira, a bűnözőkre, illetve olyan személyekre korlátozódnak, akiket a törvények áthágása miatt állami börtönökbe zárnak. Az idők során ez a csoport is változáson ment keresztül.

A korai és a kései újkor prototipikus bűnözői állandóan vagy legalább vállalkozásaik idején vándorló, az országutakon, vásárokon és leginkább falusi környékeken, vagy azokból kiindulva városokban működő és rablóbandákhoz csatlakozó egyének voltak.²⁸ Az esetek túlnyomó többségében nem voltak személy szerint azonosak vándorló peremcsoportjainkkal, akiknek sztereotip módon bűnözői lelkületet tulajdonítottak.²⁹ Ezt mutatja a 17. századi híres rablóbandák tagjait érintő, a származásról, rangról, szakmai, társadalmi és gazdasági helyzetéről, a végrehajtott tettek fajtájáról, számáról és idejéről szóló adatok kiértékelése.³⁰

Mióta a vasút az országúti rablást jövedelmezőtlené tette, és az anyagi forrásokat már nem otthon őrizték, az egykor vándorló vagy igencsak mozgékony bűnözők letelepedtek. Ezzel a helyszínváltoztatással a rablási technikák változása is együtt járt: a lármás, a pénz rejtkehelyét eláruló vallomást erőszakkal kikényszerítő csoportok mindenütt megszűntek.³¹ A fejszével felfegyverzett rablót a bűnözőspecialista váltotta fel, akinek szakmai tudása és nemes lelkülete sok évtized óta szárnyakat ad a kispolgárok fantáziájának.³² Aztán a közép-, kelet- és

²⁷ Így hangzik KOPEČNÝ (1980: 13) szarkasztikus megjegyzése.

²⁸ A bandajelleget és a szövetkezés formáit DANKER (1988: 205 kk.) írja le.

²⁹ A vándorló peremcsoportokat a 17. és a 18. században *Gauner*-nek ('tolvaj, zsvány, szélhámós'), illetve *Jauner*-nek nevezték, egy olyan fogalommal, amelyet a *csavargó* (*Landfahrer*) szó szinonimájaként használtak, és amely társadalmi előítéletet fejezett ki. A csavargókról alapvetően illegális kenyérkeresetet tételeztek fel. Ide számított — függetlenül attól, hogy a szóban forgó csoportra ezek a viselkedésformák ráillettek-e vagy sem — az „erős” (munkaképes) koldusok koldulása, a piaci és csalásos lopások és az agresszív csoportos koldulás. A 18. században aztán megkísérelték a hivatásos tolvajokat és rablókat fogalmilag elkülöníteni ezektől a „zsványok”-tól. Vö. DANKER 1988: 239 kk.

³⁰ Vö. DANKER 1988: 237 kk. Ezek Nickel List, Lips Tullian bandái és a zsidó rablóbandák. Személyes identitás nem volt a csavargók, a vándorló szakmai csoportok és a „professzionista bűnözők” között. Az ezekhez a peremcsoportokhoz tartozó egyének elleni vádak — akiket potenciális elkövető csoportként akkor is üldözhettek, ha nem történt bűneset — egy státuszát tekintve bebiztosított domináns társadalom makacs sztereotípiáinak bizonyulnak, amelyek hasonlítanak a 17., 18. és 19. század antiszemita és cigányellenes általánosításaihoz. Ezek mint „tudományos tények” egészen a 20. századig meghatározták a peremcsoportok megítélését, értelmezését. Még a bűnözés történetének mélyreható bemutatásai sem mentesek az ilyen kínos sztereotípiáktól, ld. RADBRUCH-GWINNER 1951.

³¹ Az archaikus kikényszerítő erőszak egyik legfeltűnőbb vonása a nők megerősöklésének a hiánya, jóllehet rendkívül gyakran voltak nők az áldozatok között. Vö. DANKER 1988: 217.

³² Úgy tűnik, hogy Németországban ezt a szakosodott bűnözést először a zsidó bandák alkalmazták. Vö. DANKER 1988: 240 kk.

dél-európai rendszerváltás korára már túlnyomórészt ő is a múlt részévé vált. Ahol azonban még tevékenykedett, többnyire ott is felváltották a túszedő bankrablók. A rendszerváltás utáni, bandában elkövetett bűnözés újrakezdésének és az utóbbi évtizedek kábítószeres bűnelkövetéseinek ellenére a csalás lett a leggyakoribb bűncselekmény.³³

Szilárd, kölcsönös viszonyban álló közösségként a mai bűnözők gyakorlatilag csak akkor jelennek meg, ha börtönbe kerülnek.³⁴ A hierarchikusan szervezett, elkülönítő, fegyelmezési célzattal alkalmazott, a bebörtönzöttek egész létét átfogó elzárás megteremti azt az intézeti, helyi, társadalmi és irányadó keretet, amelyen belül a bűnözői létben gyökerező szubkulturális, egyének felett ható, azonosító, szolidarizáló és elhatároló minták és folyamatok működésbe lépnek. Ennek kísérő jelensége és válasz a bebörtönzés által okozott létfeltételekre a szimbolikusan is ható, jellegéből fakadóan több szerepű nyelvi elkülönülés.³⁵

A börtönszlang csoportnyelvi szemléletének paradoxona, hogy egyrészt összeköti a foglyok nyelvhasználatát az intézménnyel, másrészt azonban figyelmen kívül hagyja ennek az intézménynek a lakóira kifejtett szubkulturát létrehozó hatását, a »mi/ők« kapcsolat dinamikáját és a nyelvi elkülönülés indítékait.³⁶ A börtönszlang, ahogy előzőleg az argót is, sztereotip és

³³ Ezt a folyamatot az 50-es években már RADBRUCH–GWINNER (1951: 289 k.) is felvázolta. A fiatalok bűnözői bandáinak kérdését most mellőzzük. A klasszikus bűnesetek — a lopás és a rablás — ismételt növekedését a kábítószer-fogyasztás okozta.

³⁴ Természetesen mindig vannak olyan új közösségek, amelyek szubkulturális tulajdonságokat fejlesztenek ki, és aztán nyelvileg is elkülönülnek. Gondoljunk a kábítószerfüggőkre vagy a homoszexuális szubkulturájára, legalábbis ott, ahol a homoszexualitás erősen tabutéma. A bevándorló kultúrákban, amilyen az észak-amerikai is, a szubkultúra etnikai, vallási, korhatár szerinti, társadalmi és faji kifejezése is sokkal egyértelműbben jelenik meg, mint Európában, és a szociológusok, kultúrantropológusok világosabban látják (és korábban is fedezik fel, vö. SACK 1970: 271 kk.). A nyomornegyedek és az utcasarok-társaságok kultúrája azonban nem csak a 20. század jelensége. A szegénység mindig is státuszvesztéshez vezetett, és szubkulturális jellegzetességekkel járt együtt. Vö. GRAUS 1981: 389.

³⁵ A bebörtönzés által előidézett »mi/ők« elkülönülésben nem minden fogoly kész arra, hogy csatlakozzon a »mi« csoport szubkulturájához. Erről számolnak be azok, akik — többnyire nem bűnözőként vagy csak rövid ideig — raboskodtak a csehszlovák börtönökben. Azonban aki elfogadja a »mi/ők« elkülönülést, az rendszerint arra is kész, hogy használja a börtönszlangot. A nem bűnözők, valamint a kisebb bűncselekmény miatt, illetve politikai okokból bebörtönzöttek számára így lehetővé válik, hogy szimbolikusan elhatárolódjanak a külvilágtól. Ezzel természetesen még nem jár együtt a bűnözői szubkulturához való valóságos belső csatlakozás. Ott is elmarad a szimbolikus összetartás — például a gulágon —, ahol a fogvatartási viszonyok elősegítették a bűnözők terrorját a politikaiakkal szemben. A gulágbűnözők világát a politikai foglyok kegyetlen, erőszakos antivilágként írják le, amelyben nincs helye a szimbolikus összetartásnak. A koncentrációs táborok foglyainak nyelvi szolidaritási eszközeiről vö. WINTERFELDT 1968: 126 kk.

³⁶ Ez ODALÓŠra is vonatkozik, aki az 1989-es fordulatot — kollégái közül egyedül — arra használta, hogy egy szlovák börtönben empirikus tapasztalatokat gyűjtsön. Jóllehet a szubkulturális lét, a szubkulturális önértékelés és a szubkulturális dinamika jelenségével közvetlenül szembe-sült (a rabok „második életé”-ről beszél), láthatóan nincs abban a helyzetben, hogy ezt az elkülönülés elemeként felismerje. Ez a hiányosság azért is feltűnő, mert ugyanakkor szembesül azokkal a

semmitmondó módon az információk titokban tartásának eszközeként tartják számon. A szimbolikus, az önazonosítást alátámasztó és személyazonosító funkciói rejtve maradnak.³⁷

1.3. Az empirikus kutatás kérdései.

A ma élő szubkulturális csoportok (különösen a börtönlakók) empirikus kutatása során — a már említett elméleti hiányosságokat felerősítve — gyakorlati problémák is felmerülnek. A csoporton belüli kommunikáció közismerten sokrétegű, nehezen megközelíthető jelenség.³⁸ Elemzését és adekvát értelmezését még az is nehezíti, ha olyan csoportokról van szó, amelyeknek helyzete a domináns társadalom egészében ambivalens, vagy valamilyen módon meg vannak bélyegezve. De még ott is, ahol maga az elemzés pusztán fizikailag lehetséges, szükség van egy integratív, a nyelvi és nyelven kívüli adatokat összekötő megközelítésmódra és a csoporton belüli sajátos folyamatok iránti kifinomult érzékenységre. Még ekkor is csak a viszonylag problémamentes esetekben sikerül a kommunikáció csoportspecifikus jellemzőit megragadni. Úgy tűnik, hogy az egyetlen sikert ígérő megközelítést a résztvevő megfigyelés jelenti.³⁹

---

folyamatokkal, amelyeket LABOV (1978: 4 kk.) a fiatakorúakból álló bandák verbális alkotóképeségeken elemzések feltárt. Vö. ODALOŠ 1991: 105 kk. és 1992: 107.

³⁷ Azoknak a tisztázatlanságoknak, amelyek a cseh (valamint hasonlóképpen a szlovák és a kelet-európai) kutatásban a történeti argó és az újabb börtönszleng szerepeit és társadalmi kontextusát érintik, több oka van. Ezek közül az egyik a szellemtudományoknak a társadalomtudományoktól való, sokáig tartó elválásztása (vö. BAUSINGER 1970: 45), ami érinti a társadalomtörténet magyarázó modelljeinek a csoportnyelvi kutatásokban való, hiányzó egységesítését. A történészek előkészítő munkája nélkül nehezen lenne hozzáférhető az az anyag, amelyikből az argotizáló-szubkulturális csoportok élettrajza, kulturális habitusa, társadalmi rangja és belső szerveződési formái, valamint az ezeket alkotó egyének pályafutása tárul fel. De éppen ebben az esetben a cseh művelődéstörténet kutatói visszanyúlhattak volna GRAUS (1948) tanulmányaihoz, a lengyelül foglalkozók pedig GEREMEK (1971/1976) munkájához. Közben viszont jellemző, hogy hiányzik a pszichológiai folyamatok iránt nyitott, integratív, szociológiai irányultságú gondolkodás. A posztstálinista társadalom hiányosságai a szociológia és a pszichológia területén még mindig éreztetik hatásukat. Csak ezzel magyarázható, hogy a már nem tabutéma argóról szóló vita 1989 után megint azon a színvonalon kezdődött, amelyen az 1930-as években folyt, és amelyen az 1950-es években abba maradt, vagyis a titkosnyelv nem túlzottan lényeges tézisével.

³⁸ Ez már a kommunikáló csoportok fizikai megközelítésére is érvényes. Ehhez csatlakoznak a módszer kérdései (nyílt, rejtett felvételek, jegyzetömb, résztvevő megfigyelés stb.).

³⁹ A jól sikerült elemzésre példa SCHLOBINSKINAK, KOHLNAK és LUDEWIGTNEK (1993) a fiatalok kommunikációjáról két különböző felépítésű csoportban végzett vizsgálata. A szerzők összekapcsolják a részt vevő megfigyelés technikáját a belső kapcsolatok szövevénye és a csoport belső mozgásait érintő folyamatok iránti kifinomult érzékenységgel éppúgy, mint a fiatalok („szub”)kulturális tájékozódási rendszerének ismeretével, amelyek alapján a kommunikáció és azon keresztül az állandó önmeghatározás, illetve az idegenek azonosítása folyik. A szerzők arra az eredményre jutottak, hogy jelenleg nem lehet „ifjúsági nyelv”-ről beszélni (abban az értelemben, ahogy mindezekelőtt a 19. század szokincseiben azt keresték (és meg is találták — J. v. L.), ehelyett azonban szó lehet az ifjúsági nyelvi kommunikáció sajátos vonásairól. Ennek a technikának az alkalmazása a bűnözői csoportoknál aligha lehetséges. Csak kevesen fognak arra vállalkozni, hogy kutatási célból közveszélyes bűnözőkkel zárassák össze magukat.

Szubkulturlis (argotizl) csoportokba és mg inkább professzionális bűnözők környezetébe csak ritkán engednek be idegeneket, mg ha azok be is akarnának jutni. s mg ritkábban engednek be nyelvszeket vagy szociolgusokat.⁴⁰ Hasonlók vonatkoznak a vándorló szakmai csoportok nyelvhasznlatra is, akiket az argt beszelk csoportjába soroltak, anélkül, hogy ezt a körülményt megfelelő módon bármikor megmagyrztk volna.⁴¹

A vándorló szakmai csoportok és a bűnözői krk argója/argi közötti kapcsolat rendszerint kétszeres kapocsnak bizonyul. Az első esetben egy mindenki számára érvényes argt fogadnak el. A német tolvajnyelv (Rotwelsch) ebben az esetben szlhmosok, vgnsok, hzalk, koldusok, csavargók stb. történetileg hagyományozott csoportspecifikus jelensgeknt tűnik fel. A második esetben argk sokaságát fogadják el. Keletkezésük kapcsán mindenestre hasonló motívcit, egy mindkét közösséget összekötő bűnözői energiát tételeznek fel. A pszichologizl magyrzat aztán gy szól, hogy a vándorló szakmai csoportok rosszul dolgoznak, silány termékeket drágán kínálnak, ugyanakkor tudnak ezekről a fogyatkossgokrl, és ezért hangsúlyt fektetnek beszélgetéseik titokban tartására.⁴²

Azt a kérdést rendszerint nem vizsgálják külön, hogy egy térségben egy vagy több argt felttelezznk-e, és vajon fennállnak-e, illetve milyen viszonyok állnak fenn közöttük.⁴³

1.4. A vándorlás kérdéséről

Abból indulunk ki, hogy az (lland, ideiglenes vagy szezonális) kzmiparbl, illetve egyéb szakmbl adódó vndorls⁴⁴ meghatározó befolyással volt a

⁴⁰ Ebben az értelemben GIRTLEK kísérletei (utoljára 1995) arra, hogy Bcs szubkulturális milijt megvizsgálja, sikertelenek maradtak. Lehet, hogy a szerző kapcsolatban állt bcsi csavargókkal és csempszekkel, de a nyelvhasználati szokásokról és az („srgi”) kulturális és mágikus hagyományokról szl krnyezettanulmnyai, fejtegetései használhatatlanok egy komoly kutatás számára.

⁴¹ összeállított szjegyzekeken kívül nyelvhasznlatukrl más forrás nem maradt fenn Közép-Európában.

⁴² gy vélekedik a szakmai argó bolgár ismerője, KARASTOJEVA is az 1995-ben Plzenben tartott V. szleng- és argkonferencin elhangzott hozzászólásában. V. KARASTOJEVA (1984: 42) is; hasonlóan ODALO (1991: 105 kk. s 1992: 107) is. Ez egy régi sztereotípia, amely minden nem letelepedett szakmai és kzmiparos csoportot érintett. V. DANKER (1988: 239 kk.). Az ilyen dttek hatásosak ugyan, de nem tudják az elkülönülés jelenségét a maga sokrtsgben megmagyrzni.

⁴³ A vándorló csoportok részben igencsak kiterjedt mozgsterlett illetve ez nagyon fontos kérdés. A migrációs területekről v. KOPENY 1980: 58.

⁴⁴ Vndorlsnak (*Ambulanz*) az egy nem letelepedett foglalkozás (vagy szezonális teveknysg) gyakorlásához kötődő életmódot nevezzük, amely eseten családi kötelékben álló vagy nem rokon személyek csoportja tartósan (vagy ideiglenesen) egy bizonyos migrációs területét jár be, ahol termékeiket, szolgltatsit és/vagy munkaerejét kínálja fel, és ezzel megkísérli a megélhetését biztosítani. Közben okiratban biztosított illetőségi jogot kaphatnak egy trzssteleplsen, amelyet

helyváltoztató csoportok létfeltételeire, életmódjára, túlélési stratégiáira, társadalmi helyzetére és pszichológiájára. A vándorlás olyan tényező, amely elkülönülést hoz létre, és az elkülönülés váltja ki. Egy alapvetően letelepedett világban sajátos (szub)kulturális peremcsoportstátuszt teremt, amelynek megvannak a jogi és foglalkozás szerinti kölcsönös összefüggései.

A korai újkori társadalmat az integráció foka és mindenkori státusza szerint három csoportra lehet osztani.⁴⁵ Teljesen beilleszkedett csoportnak szokás tekinteni a teljes jogú személyeket, akikhez a céhszerűen szerveződött, megtelepedett városiak mellett a letelepedett, egésztelkes gazdák is tartoztak. Az alul álló csoportok, mint a paraszti szolgák és cselédek, valamint a városi szolgáló személyzet, részben beilleszkedetteknek számítanak. A rendi rendszerbe nem tartozó, peremen álló egyik csoportot a zsidók, a cigányok és a „becstelen emberek” képezték, akikhez a legtöbb vándorló szakmai csoport tartozott.⁴⁶ Az „ösi”, azaz a „keresztény” csoportok státuszbeli dezintegrációs mértéke összekapcsolódik a vándorlás jelenségével; a külön törvényhozással alárendelt (gettókba kényszerített) zsidók és a jogfosztott cigányok esetén ezt további tényezők erősítették.⁴⁷

Az „ösi” letelepedett osztálytársadalomból kizárt cigányokat — vándorlásuk, státuszuk és jogfosztott helyzetük miatt (foglalkozásukat és a vallásukat illetően is) — röviddel azután, hogy megérkeztek Közép-Európába (az évszázadok folyamán pedig egyre inkább), veszélyes bűnözői csoportnak tekintették, és ekként üldözték.⁴⁸ (A bűncselekmény tényleges elkövetése nem volt feltétele az üldözésnek, legalábbis a 17. és a 18. században.) Kereső tevékenységi módjuk továbbra is sajátos vándorlással járó szolgáltatásokra korlátozódott, ami őket —

---

időszakosan (például téli szállásként) látogatnak. Az év nagy részében (kivéve a munkaszünetet, például az aratás idejét) tartósan is lakhatnak ezen a törzstelepülésen. De az is előfordulhat, hogy nem rendelkeznek semmiféle illetőségi joggal, mint például a hagyományos családi kötelékben utazó csavargócsoportok, amíg csak a 19. és 20. században elkülönített kolóniákba le nem telepítették őket. Ebben az összefüggésben a *nomád életmód* terminust használni, ahogy ezt ARNOLD (1980) teszi, rendkívül félrevezető, és a nemzeti szocializmus nyelvhasználatára emlékeztet.

⁴⁵ A felsőbb rétegek összetételét itt figyelmen kívül hagyjuk. A háromtagú rétegmélet asszimetriájáról és átfedéseiről vö. GRAUS 1981: 385 kk.

⁴⁶ Vö. DANKER (1988: 17 és 329), KRAMER (1974: 13 kk.), GRAUS (1981: 385 kk.) vagy ld. SCHUBERT fejtegetéseit (1983), aki ezeknek a peremcsoportoknak a világát és a köztük lévő szociális közelséget vizsgálja.

⁴⁷ A zsidók és a cigányok társadalom peremére szorulásának és megbélyegzésének a passzív mellett van egy aktív oldala is, amely mindkét csoportnál (de különösen a zsidóknál) egyfajta ellenkultúra megjelenését ismeri el. Vö. GRAUS 1981: 398 és 427.

⁴⁸ A tett helyett a tettes vagy a tettesek üldözésének elve DANKER (1988: 57) szerint már a 13. században felmerült. A tettesüldözés kiterjedt minden csoportra, amelynek a működése fenyegető volt, vagy annak tekintették, és hamarosan kiterjedt a cigánycsoportokra is. DANKER szerint (1988: 347) a cigányokat már 1500-ban az augsburgi birodalmi számúzó határozatban „törvényen kívül” helyezték. A számúzési okiratok jogfosztottságukat még a 18. század elején is hangsúlyozták.

ahogy a többi vándorló csoportot is — különböző trükkökre kényszerítette, amit aztán újra a bűnözői gondolkodásmód kifejezseknt vetettek szemkre vagy terjesztettek róluk.⁴⁹ Beolvadó (nem gettst) letelepedés vagy szabad plyvlaszts sohasem volt számukra lehetséges.

Ugyancsak sajátos jogi megszortsoknak vetettk alá a rendi társadalomból kirekesztett zsidókat, akik eleinte szabadon, a 14. századtól pedig gettókban ltek, ahonnan a 16. századtól ismételten kiutasították, és vándorló életmódra kényszerítették őket. Ezek a megszorítások rgztettk csoportos és egyéni társadalmi sttusukat, engedélyeztek nekik bizonyos ktel kvltsgokat, ugyanakkor eltiltották őket a legtöbb kereseti forrástól, úgyhogy gyakorlatilag csak a „becstelen” foglalkozások maradtak számukra, és fokozatosan vándorló életmódra kényszerültek.⁵⁰

Ismeretes, hogy az európai zsidók peremcsoporti léte nagyrszt az iparzsi és foglalkozási tilalmak, valamint a fldbirtoklsbl való kzrs következménye volt. De a csoportnyelvekkel összefüggésben többnyire nem veszik figyelembe, hogy ez hozzájárult az évszázadokon keresztül tartó nyelvi elklbnlshez is. Hasonló tilalmak érvényesek a cigány csoportokra is, akik az adott helyi nyelv hatásai ellenére is megrztk és tovbbfejlesztettk nyelvi és nyelvhasználati

⁴⁹ A normától eltérő viselkedés és a szegnyseg mindig is összekapcsolódott egymással, és ez gy maradt a 20. század városi gettiban is (vö. SACK 1971: 270). A cigányok bnzse — hasonlóan a kborl csavargkhoz — a kisebb bűncselekmények köréhez tartozott, és csak ritkán lépte tl az lelmiszerlops határát, ami egyébként büntetlenül is maradhatott. Loptak szalonnát, krumplit, tyúkokat, libákat, ruhaneműket és több hasonló dolgot (v. SCHUBERT 1983: 256 kk. s 247 kk., valamint RADBRUCH–GWINNER 1951: 167 k.). Potenciális tettescsoportknt a cigányokat viszont rendkívül kegyetlenül ldztk. RADBRUCH–GWINNER (1951: 173 kk.) eseteli a bntetseket, amelyeket azért szabtak ki, ha egy helységben vagy egy vidéken jbbl megjelentek (anélkül, hogy bntettet követtek volna el). Emlékezünk rá, hogy a 17. s a 18. században a cigányok „törvényen kvltek” voltak, és tényleg kivgeztk őket: 1724-ben a frankfldi Berneckben egy nap 15 — tizenöt és kilencvennyolc v közötti — cignynt akasztottak fel fákra brosgi per és konkrét vádak nélkül. Gieenben 1726-ban két nap alatt 25 cignyt trtek kerékbe, akasztottak fel vagy gyilkoltak meg hasonló módon. Mindez abban az időben történt, amikor előfordulhatott, hogy a rablókat csak kikorbcsoltk és kiutasították az országból. V. RADBRUCH s GWINNER fejtegetéseit (1951: 174). Aligha lehet azt a képet, amely az európai társadalom ezen részében a gdzsk világáról rokldtt, a maga szrnysgben elkpzeln.

⁵⁰ A zsidókról hrsztelt bűnözői hajlam (például a zsidó orgazdaság vagy a zsidóknak tengegett uzsorajogok), amellyel a „keresztény” lakosság ellenséges tlkapsait és antiszemita belltottsgt indokolták, az uralkodók haszonra törekvő politikájának következménye volt. Az orgazda kvltsgot, ami feljogostotta őket arra, hogy tárgyakat zlogba vegyenek, és a zlogdj megfizetése után újra kiadjanak. RADBRUCH–GWINNER (1951: 143) szerint Speyer s Worms zsidó közösségének már IV. Henrik 1090-ben megadta. V. DANKER (1988: 316) is. Ezáltal (persze csak a kisszámú jmdk) zlog ellenében mindent leglsan tvehettek, amit felknltak nekik anélkül, hogy a dolgok eredete iránt kellett volna rdekldnnik. Amit ilyen módon megszereztek, azt az uralkodó azután adknt újra elvette tőlük. A 17. s a 18. században szokás volt, hogy a kiraboltak vagy meglopottak felkerestk az orgazdt, hogy felkutassák a tlk eltulajdonított dolgokat, és újra kvltsk azokat. V. RADBRUCH–GWINNER (1951: 140) is. A cigányok teljes kézírásával ellentétben az ttrt zsidónak egyénileg felknltk a belépést a rendi társadalomba.

sajátosságait.⁵¹ Mindkét csoport, a zsidók éppúgy, mint a cigányok, kapcsolatban álltak a „keresztény” csavargókkal anélkül, hogy bármikor is azonosultak volna velük.

Egy további, a rendi társadalomból kizárt, „ösi” peremcsoport volt az úgynevezett „becstelen emberek” csoportja. Hozzájuk sok ipari, illetve szakmai csoport tartozott, például a molnárok, takácsok, fazekasok, városi és rendőrségi szolgák, hóhérok, sintérek, miskárolók, továbbá a kéményseprők, csatornatisztítók, felcserek, kuruzslók, borbélyok, prostituáltak, koldusok, kártyások, zenészek, mutatványosok, akik a csavargók közé számítottak éppúgy, mint a rablók. És végül becstelen volt minden házasságon kívül fogant és született gyermek.⁵²

A „becstelenség” egy sajátos peremcsoporti státuszt teremtett. Ez egy hagyományokon alapuló jogi kategória volt, amely csökkentett jogosultságokkal járt, vagy — mint a rablók esetében — teljes jogfosztottságot („szabadon üldözhetőséget”) jelentett. Ugyanakkor a kategória meglétének következménye volt a bejutás a „becsületes” céhekbe és/vagy a kizárás a „becsületes” céhekből, valamint e kategória mágikus jelenségeként történő időleges vagy tartós átruházódása, ami az említett becstelen személyeknek vagy szerszámaiknak, ruháiknak megérintésével vagy tevékenységük gyakorlása folytán következett be.⁵³ A legtöbb csoport „becstelensége” öröklődött.⁵⁴ A „becstelen” foglalkozások többségét vándorolva

⁵¹ A roma nyelv nyelvjárási tagolódása egy további, ebben az összefüggésben fontos jelenség, amely a csoportos önértékelés nyelvi hatását jelzi.

⁵² Másfelől házasságon kívül fogantnak számított minden gyermek, akinek szülei gazdasági okokból nem köthettek házasságot. Ugyanakkor minden hajadon anyát szajhának tekintettek. Ez a logika teremtette meg a 18. század ördögi körét. Vö. SCHUBERT 1983: 127 kk., ULBRICHT 1995.

⁵³ Az újabb kutatás utal ennek a „becstelenségre” mágikus dimenziójára, amely a becstelenséget részben összehasonlíthatóvá teszi a kasztrendszer „érinhetetlenségének” jelenségével (vö. DANCKERT 1963, KRAMER 1974: 53, SCHUBERT 1983: 108 kk.). A „becstelenség” vádját csak egy kis lépés választotta el attól a vádtól, hogy valaki bűbajos mesterséget űz. A „becstelenség” jogi és státusz szerinti magyarázatához vö. Handwörterbuch zur Rechtsgeschichte [A jogtörténet kézikönyvtára] (ERLER–KAUFMANN szerk. 1971: I, 855 kk.). IRISGLER és LASSOTTA (1989) a szociális okokat hangsúlyozza; SCHUBERT (1983) a céhek versengésével is indokolja azon vádak feltűnő növekedését, hogy ez vagy az a céh „becstelen”. Emlékezzünk az énekmondók, zenészek „becstelen” voltára, akiket már az antik római korban is megbélyegeztek. Kettős helyzetük megváltozott formában még a 19. században is fennállt. A letelepedett zenészek növekvő elfogadásával szemben még mindig megvan a vándor muzsikuskok megbélyegzése (vö. GRAUS 1981: 400; RADBRUCH–GWINNER 1951: 84). Emlékezzünk továbbá a prostitúció és minden, a termékenység, betegséggel és halállal összefüggő foglalkozás kettős helyzetére. A kora újkori „becstelenség”-hez való viszony a 19. században változik meg: visszamenőlegesen személyi-erkölcsi elégtelenségként értelmezik (így például BENECKE is 1889). A vándorló idejüket koldulva eltöltő mesteremberek (mesterlegények) és a koldusok közti határ ritualizálását SCHINDLER (1992: 278 k.) írja le.

⁵⁴ A „becstelenség” öröklődéséről vö. SCHUBERT (1983: 277), aki tipikus szocializációs példákat mutat be „zsvány családotokban” és a börtönben. Vö. DANKER (1988: 370) is. Koldusok, zsványok, csavargók, de a tizenöt szolgálati év után elbocsátott vagy dezertált katonák életrajza is mutatja, hogy aki egyszer kikerült a rendi társadalomból, vagy szegény, esetleg öreg volt, és rokonok nélkül maradt, nem tudta elkerülni a társadalom peremére kerülést. Az iparüzési korlátozások és a céhek versengése is hozzájárult ehhez a magáét. Mindehhez hozzájárultak még a sztereotip szociali-

folytatták. A korai újkor bizonyítékai azt mutatják, hogy minden szubkulturális peremcsoport bonyolult szimbiózisban élt a „domináns társadalom”-mal, szükség volt rájuk, de megrendszabályozták, bűnözőnek nyilvánították és kiközösítették őket.⁵⁵

Sajátos jogi és státusz szerinti helyzetük⁵⁶, csökkentett — a legtöbb tevékenységi kört, foglalkozást, iparüzési módot kizáró — kereseti lehetőségük⁵⁷, a rendi társadalomba való beolvadás jogilag rögzített lehetetlensége és többnyire száználmas gazdasági körülményeik jellemezték őket. A pszichoszociális hatások, amelyek mindebből következnek, a »mi« (extrém esetben, mint a rablóknál, a „tudók”, az okos, ügyes *hóhem*-ek) világa és az »ők« (a „tudatlanok”, a buta, ügyetlen *balek*-ok) világa közti szétváláshoz, és ezzel a megtapasztalható világok közti szakadék megszilárdításához vezettek.⁵⁸

Bár ezeknek a csoportoknak a foglalkozásból eredő jogi helyzete az idők folyamán megváltozott, szubkulturális peremstátuszuk és a „domináns társada-

---

zációs példák, amelyek egészen az iparosodás koráig meghatározóak voltak, és generációkon keresztül hagyományozódtak.

⁵⁵ A hálózóknak a vidéki lakosság ellátásában betöltött szerepéről (orvosi szolgáltatások, fűszerek, kelmék, nyomdaipari termékek és minden egyéb, amire — tekintettel a hiányzó infrastruktúrára — szükség volt) vö. SCHUBERT (1983: 235 k. és 242 kk.). Hasonlóan szimbiotikus vonásai voltak a zsidókkal és a cigányokkal kialakult kapcsolatoknak. A peremcsoportok azonban nemcsak szociális szempontból hátrányos helyzetű, fogyasztási lehetőségeikben korlátozott közösségek (vö. GRAUS 1981: 392 és uo. 27. láb.). Meg vannak bélyegezve, jóllehet a megbélyegzés kétes tekintéllyel járhat, például a vándorlókat, a hóhérokat vagy a sintéereket különösen nehéz esetekben mint kuruzslókat keresik fel (vö. KOPEČNÝ 1980: 16 kk. és DANKER 1988: 358 kk.). A varázslás képességét mindnyájukról hírsztelik. Vö. UTĚŠENÝ (1984: 94) is. A zsidók démoni tetteiről vö. GRAUS (1981: 399), a társadalom peremére kerülés módjairól és időrendjéről vö. uo. 409 kk.

⁵⁶ Jogi helyzetük közvetlenül abból adódik, hogy nem tartoznak egy letelepedett közösséghez sem, amely jogot és békét biztosító közösségként a státusz, a védelem és a társadalmi ellenőrzés mellett a szolidaritás bizonyos fokát is nyújtaná.

⁵⁷ A legtöbb városi foglalkozás gyakorlását céhes rendszerben szervezték meg, és az erkölcsi feddhetetlenség követelményével kapcsolták össze. Ezt a követelményt sem a vándor, sem a „becstelen” személyek nem tudják teljesíteni. A zsidók és a cigányok egyébként is ki vannak zárva ebből.

⁵⁸ Nem szabad elfelejtenünk, hogy a „domináns társadalom” önmagában is egy erősen tagolt társadalmi képződmény volt. Számszerűleg legfontosabb alkotóelemei — a szociális romlástól állandóan fenyegetett szegény városi és vidéki rétegek — minden korban, és nemcsak a 19. század végén, szoros kapcsolatban álltak a korai újkor klasszikus szubkulturális csoportjaival. Tették mindezt anélkül, hogy azonosultak volna ezekkel a csoportokkal, s tették mindaddig, amíg gazdasági helyzetük és saját státuszuk ezt lehetővé tette. Vö. GRAUS (1981: 425) is. A rablókkal fenntartott kapcsolat egyik hajtőereje a szegények félelme volt, és nem annak az elismerése, hogy a rablók „szociális banditák”, akik a gazdagoktól elvesznek, és a szegényeknek adnak. Vö. DANKER (1988: 334). Valószínű, hogy az a lexikai áteresztőképesség, amelyet az argóról a 19. századból a 20. századba való átmenet időszakára feltételeznek, mindig is megvolt. Mindenesetre meg kell különböztetni a hivatásos bűnözők saját alapszókincsét a közös szókészlettől, amellyel a többi szubkulturális csoport is rendelkezik. Az előbbi ismertségi foka, ahogy a terjedelme is, nagy valószínűséggel korlátozott volt. Vö. ARNOLD 1980: 324 és DANKER 1988: 326.

lom” sztereotip előítéletei megmaradtak.⁵⁹ Mindnyájan kénytelenek voltak kifejleszteni bizonyos túlélési technikákat, amelyek meglévő helyzetük hátrányait ellensúlyozhatták, és pozitív csoportidentitást adhattak. Ebben az összefüggésben tanulságosak azok a hírek, amelyek a szervezet⁶⁰ bizonyos részeinek a szolidaritásáról és az argotizáló csoportok tagjai közötti felekezeti toleranciáról számolnak be; mindezek a domináns társadalomra egyáltalán nem voltak jellemzőek.⁶¹

Egy szerkezetileg hasonló vándorlásforma, amelyet ugyancsak a gazdaság és a többnyire időszakosan üzött foglalkozás kényszerített ki, és legalábbis időnként (az idegenben eltöltött idő alatt) alacsony társadalmi helyzettel párosult, az iparosodás korszakában is fennmaradt. Ha közösségben tevékenykedtek, ez — a közben megváltozott feltételek ellenére is — a vándorló csoportoknak a mindenkori környezetüktől való nyelvi elkülönüléséhez vezetett.⁶²

Egy tartósan letelepedett, illetve szabályszerűen röghöz kötött lakosság környezetében és annak peremén történő vándorlás mint egy közösség vagy egy szezonális munkacsoport tartós létformája vagy ideiglenes létfeltétele a szubkulturális dinamika fontos, hatásos és összefüggéseit tekintve a kelet-európai argó-kutatás által félreértelmezett tényezője. Kedvezően hat a társadalmi kapcsolatok kiterjesztésére és megszilárdítására, valamint feltétele a lexikai átvételeknek⁶³, a szubkulturális viselkedésmód és egy szubkulturális értékrendszer kialakulásá-

⁵⁹ A jogi helyzet változásai kiderülnek például a céhek engedélyezésének újraszabályozásakor, amely a 18. században kikényszeríti a „becstelen emberek” egy részének a felvételét. Az idők folyamán változnak az iparengedélyek kiadásának a szabályai és a letelepedési jogok is.

⁶⁰ A peremre szorult egyének és csoportok szerveződési formájának két típusáról vö. GRAUS (1981: 427 kk.), aki elkülöníti a felsőbbbségi és a közösségi összefogást.

⁶¹ Ez a tolerancia tette lehetővé az ismert rablóbandák felekezeti vegyes összetételét. Ritka az antiszemita beállítódás, amit például Schinderhannes rablóról híresztelnek (vö. RADBRUCH-GWINNER 1951: 284; DANKER 1988: 297 és 333). A felekezeti tolerancia megvolt a „keresztény” csavargók között is, akik felekezetre való tekintet nélkül szövetkeztek. Vallási parancsolat volt a zsidó hitközségek összetartása a koldusaikkal, ami kiterjedt a zsidó tolvajokra is, akik büntetésük levezeklése után jóknak és becsületeseknek számítottak. Vö. SCHUBERT 1983: 168 kk., 177 kk.; DANKER 1988: 307 kk. és 324. A családi megszólítási formák, például *Bruder* ’testvér’, *Vetter* ’unokafivér’ stb., amelyek a cseh argóban is megőrződtek, szintén egy »mi« érzést feltételező községre utalnak. Ezzel azonban nem akarunk egy romantikus „Egy mindenkéért, mindenki egyéért” magatartást feltételezni. Többször is előfordult, hogy beárulták a tettestársaikat a kínvallatás során, elsősorban akkor, amikor már ők is az igazságszolgáltatás kezei közé kerültek, valamint hogy csaltak a zsákmány felosztásakor. Vö. DANKER 1988: 43 kk.

⁶² Sztereotípiák nélkül írja le ezeknek a szezonális csoportoknak a nyelvhasználatát és a társadalmi-gazdasági körülményeit NIERHAUS-KNAUS (1973), VELDTRUP (1974), JÜTTE (1978) és LERCH (1976). Gyakran egy vagy több falu olyan férfairól van szó, akik idénymunkára vagy házalóként (a télen előállított termékek eladására) mennek el otthonról. Vö. ODALÓS 1992.

⁶³ Ezek az átvételek fordított irányba is működnek. Ez a feltétele a jiddis és a roma nyelv szókincsbeli vegyes jellegének. Érdekes, hogy a jiddis csak a gettósítás korában keletkezett, és azóta is létezik.

nak, és mindezekkel együtt nyelvi elklnlshez vezet.⁶⁴ A szláv nemszterd-kutatásban a vndorlsnak ezt a státuszt érintő és szubkulturlisan ható szerepét nem vettk figyelembe.

1.5. A totális intézmények csoportalkotó szerepéről

A brtnsleng kutatásának kevesse megvilgttott rsze⁶⁵ a („totális, behálózó”) intézményeknek a bentlakók nyelvhasználatát alakító funkciója, ami a vándorlás körülményeivel összehasonlítható tényleges és szimbolikus sztvlst idz elő (s tart fenn) a »mi« s az »k« csoport között. Ez a szétválás — egy hierarchikus, fegyelmezsre, ellenőrzésre és nknyre is berendezkedett »k« világra, amelyet a »mi« csoportnak ellenslyoznia vagy visszavernie kellene — sszekto kapocsnak tűnik a vndorlk és a bebrtnzttek léte között.⁶⁶ Mindkettőnek közös nevezőjét a csoport helyi, jogi és státuszt szerinti helyzete képezi.

Következzen tehát egy rövid megjegyzés az elzrs csoportalkotó hatásáról. GOFFMANNAL (1972: 17 k.) egyetértve elzrsnak nevezzük az egyének minden tartósabb, többé-kevesbé hierarchikusan felépített, helyileg intézményesített elkülönítését, tekintet nélkül azokra a szndkokra, amelyek alapján megvalósul ez az elkülönítés, és tekintet nélkül arra is, hogy az elzárt egyének előzetesen kifejeztk-e egyetrtsket az elzrssal kapcsolatban. Az elzrs feltétele egy szervező, magatartási szabályokat meghatározó intézmény és egy olyan személyzet, amelynek döntési joga van, a cselekvések sorát meghatározza, és az elzárt lakókat meg tudja rendszblyozni. Ez oda vezet, hogy az élet három legfontosabb területe, amelyek normális esetben szt vannak választva — az alvás, a játék, illetve klnfle teveknysegek és a munka —, helyileg és szemlyileg egybeesnek, és megadott keretben, egy intézmény által részletekbe menően megtervezve és a rendszernek megfelelő egyértelmű formális szabályok szerint foly-

⁶⁴ Ilyen viselkedésmód meglétéről először a koldulsi technikák hagyomnyozsrl szlo hírek (v. SCHUBERT 1983: 223) s a Liber vagatorum nyelvi bizonyítékai (v. JTTE 1988) tanúskodnak. Fontosak azonban az olyan különös nyelvi magatartásokra történő utalások is, amelynek a romanista VON WARTBURGNl (1939: 381) olvashatók, aki beszámol egy francia faluból szrmaazo idny munkscsoportrl, akik csak akkor kezdtk el használni argjukat (mint a vndorlsukat kísérő jelrendszert), amikor elhagyták falujukat, és tljutottak az avignoni hídon. A folyón való átkelés itt archetipikus formában jelezte tarts, meghitt és védelmező belső terk külső határát, melynek elvesztését ettől kezdve a csoport belső vonatkoztatási rendszerével (nyelvilag is) ellensúlyozni kellett.

⁶⁵ Meglepő a nyelvtudomány rdektelensge a marginalizlo intézményekkel és a marginalizáció belső dinamikájával kapcsolatban, figyelembe véve a társadalom peremére kerlsrl szerzett széleskörű tapasztalatokat, amelyek nem csak a gulgra szmzttek extrém helyzetét rintettk, hanem civilebb formában a szocialista idők sok — jogállami értelemben nem bűnöző — foglyt is. Ez annál inkább igaz, mert ezt az irodalomban a kirakatperk óta többször is leírták.

⁶⁶ Ezzel nem akarjuk a börtön szentimentális, sértetlen ellenvilgt megalkotni. Itt még kileztettebb hierarchiák épülnek ki, mint amilyeneket az intézmény maga létesít. Ezt is gazdagon tanúsítja az általunk összegyűjtött anyag.

nak, illetve végzik őket. Mindezek betartását tisztviselők kara felügyeli, akikhez különféle szociális munkások is tartozhatnak.

Az elzárásnak ilyen és hasonló módjai, melyek ritualizált jeleneit GOFFMAN részletesen bemutatja (az elzárás fokától és az intézmény fajtájától függően eltérő erősséggel), korlátozzák és formálják — legalábbis az elzárás idejére — az egyén egzisztenciális körülményeit. Hogy eközben börtönről, katonai kaszárnyáról vagy egy kollégiumról van-e szó, annak pusztán fokozatbeli jelentősége van.

Másrészről az elzárás mindig szükségszerűen újra a bentlakók összefogásához vezet. Ennek a következménye a sajátos szubkulturális viselkedésmódok és normák kialakulása, amelyek az elzárás fajtájától és időtartamától, valamint attól függően, hogy vannak-e ideiglenes kitérés-i lehetőségek és alternatív kapcsolatok, többé-kevésbé átfogóak és szilárdak lehetnek. Kísérő jelensége a »mi« és az »ők« csoport szétválása, ami a börtönök és a lágerek viszonyaiból ismert.

Nyelvi velejárója mindig nyelvi elkülönülés, ami az elzárás fajtájától és időtartamától függően erősebb vagy kevésbé erős és átfogó lehet. Ez környezetspecifikus hagyományokhoz kapcsolódik, melyek — mivel az elzáró intézményeknek éppúgy megvan a maguk története, és ilyen vagy olyan formában megőrzik a bentlakók időbeli folytonosságát — fennmaradnak, továbbfejlődnek és hagyományozódnak.⁶⁷

1.6. A szubkultúra meghatározásához

A naiv szociologizálás és moralizálás évtizedei után mindenképpen itt az ideje, hogy rámutassunk arra, hogy mindenki, aki a szubkultúra fogalmának meghatározása nélkül foglalkozik a múlt vagy a jelen argotizáló csoportjainak szociokulturális helyzetével, kutatási tárgya definíciójához csak kevés lényeges dologgal tud hozzájárulni.⁶⁸ Ha csupán a múlt neves nyelvtudósainak véleményeihez nyúlunk vissza, az kevés haszonnal jár.

A szubkultúra meghatározása szemlélteti a funkcionális társadalomkutatás azon kísérletét, hogy bemutassa azokat az összefonódási és elhatárolódási mechanizmusokat, amelyek egyének és csoportok különböző létfeltételei következtében a társadalmi struktúrákban létrejönnek, és megragadja a közösségek kisebbségi életformáit, amelyek különböző (etnikai, területi, életkori, nemi, val-

⁶⁷ Így világossá válik, miért választotta el a régebbi kutatás a katonai és az iskolai nyelvet is a szaknyelvektől, és miért nem talál SCHLOBINSKI, KOHL és LUDEWIGT (1993) „ifjúsági nyelv”-et a fiatalok között.

⁶⁸ Hogy a kollektívan ható sajátosságok értelmezésekor a szubkultúra (vö. BAUSINGER 1970: 48 kk.; SACK 1971: 265), a peremkultúra fogalmával (vö. GRAUS 1981), vagy mint BURKE (1981: 54 kk.), az ellenkultúra megfogalmazással dolgozunk-e, az kérdésfeltevésünk szempontjából egyelőre nem fontos.

lsi, foglalkozási, társadalmi-gazdasági vagy szexuális gyakorlattal stb. ssze-
függő) tényezők sszefondsbl keletkeznek.⁶⁹

Az eltérő viselkedés, a norma megsértése, a megbélyegzés és a társadalom pe-
remre kerülés miatt ingadozó szubkulturális létforma egyének feletti jelenség,
amelyet nem csak passzívan megtrnek, hanem aktívan alkalmaznak, és szimbo-
likusan meg is jelentenek.⁷⁰ A szubkulturális lt egyének feletti létezési forma,
melyben a csoport a tagjainak az élet-, túlélési és általános problémamegoldó
stratégiák mellett identitást adó ellenség- és nkpet kínál, és általában „olyan
státuszt [kölcsönöz], amilyen egyébként senkinek sincs” (COHEN 1974: 111).⁷¹

Az alternatív rtkrendszereket és cselekvési mintákat azonban nem szükség-
szeren azért alaktjk ki, hogy rtsanak a domináns társadalomnak. Azok a
szubkulturális lt dinamikjbl fakadnak, és többnyire jóval hamarabb, mint
amikor a törvényes normákkal való összeütközés bnttetshez és elzrshoz ve-
zet, amelyen keresztül aztán jelents megerősítést kapnak.⁷² Az illegalits, a b-
nzs vagy a megbélyegzés más formája kísérő jelenségei, és nem szükségszerűen
a keletkezési okai a szubkulturális csoportoknak.

A szubkulturális lt egy sajátos letstlussal jár együtt, és megfordítva: szim-
bolikusan általa fejeződik ki. Ez az egyik szerepe a tetovlsnak, az ltzetnek,
az ékszereknek, a hajviseletnek, a viselt fegyvereknek, a motorkerkproknak
stb.⁷³ Szimbolikus megjelenési mdt jelent meg a nyelvhasználat is.

Jóllehet a szubkulturális csoportok az össztársadalmi struktúra részei, amely-
nek számos jellemzőjét mutatjk, mégis olyan szabályokat, magatartsmdkat,
szimbólumokat alkotnak, vagy olyanokhoz nylnak vissza, amelyek a tbbszg
szabály- és rtkrendszertl és szerepelvrsaitl eltérnek.⁷⁴ Saját csoporttha-
gyomnyaikbl merítenek, ugyanakkor azonban pozitív vagy negatív módon r-
szeslnek az ssztrsadalom kulturális hagyományaiból, normibl, értékeiből,
elkpzelseibl és magatartsmintibl is. A saját létezési formák és saját maga-

⁶⁹ V. LIPP 1987: 197 kk. Az osztlyrtegzds marxista tétele a társadalmi (szub)struktúrák értelmezésekor inkább másodlagos. A szubkulturális csoportok egyes rétegek keretén belül, de rá-
tegeken, illetve osztályokon tnylva is kialakulnak. A tagok osztályára jellemző ismerttjegyek
kzben elveszítik érvényüket.

⁷⁰ A normák aktív elutasítása ugyangy, mint a normák betartásának objektív lehetetlensége
vagy a szubjektív alkalmatlanság, nylvnvalan hasonló konfliktushelyzeteket idz elő. Mindezek
azoknak marginalizcijhoz, megblyegzshez és szvetkezshez vezethetnek, akik gy ltjk,
hogy hasonlók a feltteleik. „A társadalom peremére kerülés mindig a mssgnak és a tbbszg
reakciójának (megbélyegzés) a következménye” (GRAUS 1981: 396; a szerző kiemelése).

⁷¹ Ez a megállapítás nemcsak fiatal bnzbandkra érvényes, akiknek a viselkedését COHEN a
státuszt hiányosságaira adott válaszként értelmezi. V. SACK 1971: 267 kk.

⁷² V. LIPP 1989: 197 kk. s COHEN 1974: 108.

⁷³ V. BAUSINGER 1970: 51 kk., CLARKE et al. 1979: 39 kk., CLARKE 1979: 171 kk., COHEN
1974: 111, LIPP 1987: 197 kk. s BECKER 1973.

⁷⁴ V. SACK 1971: 270 kk., LIPP 1989: 197.

tartásminták keresése az idegen és a saját, a régi és az új, a pozitív és a negatív anakronisztikus szintéziseihez vezet. Mindezek kifejezése egy archaikus, anakronisztikus erkölcsi kódex lehet, amely teljesen vagy részben meghaladott magartartási és kapcsolatmintákat, becsületről alkotott elképzeléseket és a becsület ki nyilvánításait, az ellenségeskedés ritualizált megjelenési formáit stb. tartja fenn.⁷⁵ Ezeknek az anakronisztikus szintéziseknek lehet nyelvi kifejeződése is.⁷⁶

A kelet-európai argó kutatás a szubkultúra fogalmi meghatározásából fontos ösztönzéshez juthat a múlt és a jelen argotizáló csoportjainak megértéséhez, valamint az argó és a börtönszleng fogalmához és szerepéhez, tekintettel az itt felsorolt tényezőkre, amelyek egy megragadandó, aktív szubkulturális jelenlétre hívják fel a figyelmet. Meg kellene tanulnunk mellőzni a monofunkcionális értelmezéseket, és felismerni az argotizáló csoportok saját kulturális hagyományait formáló jellemző jegyeket.*

⁷⁵ Ez vonatkozik a szabadkőművesekre éppúgy, mint a vándorló csoportokra és a bűnözőkre. A probléma rendszerint abból adódik, hogy a polgári kultúrafelfogás, amellyel a marxista kutatás is egyetértett, a nem polgári kultúrákat nem ismerte el kultúrájának. Ez ugyanúgy érvényes a szubkultúrákra is. Csak az utóbbi években fedezik fel újra a plebejus kultúra másféle formáit. Vö. THOMPSON (1980a, 46 kk.), MEDICK (1982: 189 kk.). A szabadkőművesek anakronisztikus, a rendi mintához csatlakozó viselkedésmódjáról vö. SCHINDLER (1982: 210 kk.). A csavargók környezetében megfigyelhető általános erkölcsi normák érvényességéről vö. SCHUBERT (1983: 276). A maffia kollektív normarendszerének archaikus vonásai közismertek. Szerepléseik megrendezései is archaikus magatartás- és viszonymintákhoz kötődnek.

⁷⁶ A régebbi német rotwelsch sok archaikus vonást őrzött meg: általános szókincse ARNOLD szerint (1980: 324 k.) a 18. század óta alapvetően változatlan maradt. Későbbi fejtegetéseinkben kitérünk a cseh argó lexikái, különösen szemantikai archaizmusaira, amelyek végül is csak tükröi az általános kulturális-szemantikai modelleknek.

*E tanulmány folytatását ld.: JIŘINA VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ: Subkulturelle Existenz, Ambulanz und Argotisierung. Teil II: Romanes im Wortschatz des historischen tschechischen Argot und des neueren Gefängnislangens [Szubkulturális létezés, vándorlás és argotizálás. II. rész. Cigány elemek a történeti cseh argó és az újabb börtönszleng szókincsében]. In: *Slavische Sprachwissenschaft und Interdisziplinarität*. Hrsg. G. FREIDHOF–H. KUSSE–F. SCHINDLER. Band 3. (= Specimina Philologiae Slavicae 111.) München, 1996. 179–208; JIŘINA VAN LEEUWEN-TURNOVCOVÁ: Subkulturelle Existenz, Ambulanz und Argotisierung. Teil III: Hebräisch-jiddische Etyma im Wortschatz des historischen tschechischen Argot und des neueren Gefängnislangens [Szubkulturális létezés, vándorlás és argotizálás. III. rész. Héber-jiddis elemek a történeti cseh argó és az újabb börtönszleng szókincsében]. In: *Slavische Sprachwissenschaft und Interdisziplinarität*. Hrsg. G. FREIDHOF–H. KUSSE–F. SCHINDLER. Band 4. (= Specimina Philologiae Slavicae 117.) München, 1998. 165–93.

A tanulmány II. és III. része (az ezeket nagyrészt kitevő szótári fejezetek elhagyásával) kötetünk elektronikus kiadásában magyar fordításban is olvasható: http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szl_kut/04_111ev.

Irodalom

- ARNOLD, H. (1975): *Randgruppen des Zigeunervolkes* [A cigány nép peremcsoportjai]. Neustadt.
- ARNOLD, H. (1980): *Fahrendes Volk* [Utazó nép]. Neustadt.
- BAUSINGER, H. (1971): Subkultur und Sprache [Szubkultúra es nyelv]. In: *Sprache und Gesellschaft. Jahrbuch 1970 des Instituts für deutsche Sprache*. 45–62.
- BECKA, J. V. (1989): Slang, argot a expresivnost v bezne mluvene řeci [A szleng, az argo es az expresszivitas a mindennapi beszelt nyelvben]. In: *Sbornık prednasek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. unora 1988*. Szerk. L. KLIMES. Plzen. II, 351–4.
- BECKER, H. (1973): *Außenseiter. Zur Soziologie abweichenden Verhaltens* [Kivullollok. A rendhagyo magatartas szociologiajarol]. Frankfurt am Main.
- BENECKE, O. (1889): *Von unehrlichen Leuten* [A becstelen emberekrol]. Berlin.
- BURKE, P. (1981): *Helden, Schurken und Narren. Europäische Volkskultur in der fruhlen Neuzeit* [Hosok, bitangok es bolondok. Europai nepi kultura a korai ujkorban]. Stuttgart.
- CLARKE, J. et al. (1979): Subkulturen, Kulturen und Klasse [Szubkulturak, kulturak es osztaly]. In: CLARKE et al.: *Jugendkultur als Widerstand*. Frankfurt am Main. 39–132.
- COHEN, A. K. (1974): Kriminelle Subkulturen [Bunozoi szubkulturak]. In: *Soziologie der Jugendkriminalität*. Szerk. P. HEINTZ–R. KÖNIG. Sonderheft 2 der Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie. 106–23.
- DANCKERT, W. (1963): *Unehrliche Leute. Die verfemten Berufe* [Becstelen emberek. A törvényen kivuli foglalkozasok]. Bern–München.
- DANKER, U. (1988): *Räuberbanden im Alten Reich um 1700. Ein Beitrag zur Geschichte von Herrschaft und Kriminalität in der fruhlen Neuzeit* [Rablobandak a régi Birodalomban 1700 korul. Adalekok a korai ujkori hatalom és a bunozes tortenetehez]. Frankfurt am Main.
- DÜLMEN, R. VAN (1983): Einleitung [Bevezetés]. In: *Kultur der einfachen Leute*. Szerk. R. VAN DÜLMEN. München. 7–16.
- ERLER, A.–KAUFMANN, E. szerk. (1971): *Handwörterbuch zur Rechtsgeschichte I*. [A jogtörténet keziszotara]. Berlin.
- GENNEP, A. VAN (1908): Essai d’une théorie des langues spéciales [Ertekezes a specialis nyelvek elmeleterol]. In: *Revue des études ethnographiques et sociologiques*, 1: 327–37.
- GEREMEK, S. B. (1971/1976): *Les marginaux parisiens aux XIVe et XVe siècles* [A XIV. es XV. szazadi pariszi peremcsoportok]. Paris.
- GIRTLE, R. (1995): *Randkulturen. Eine Theorie der ‘Unanständigkeit’* [Peremkulturak. A „tisztessegtelenseg” elmelete]. Wien–Köln–Weimar.
- GLANZ, R. (1968): *Geschichte des niederen jüdischen Volkes in Deutschland. Eine Studie über historisches Gaunertum, Bettelwesen und Vagantentum* [Az alul levo zsido nep tortene Nemetorszagban. Tanulmany a tortenelmi tolvajlasrol, koldulasrol es vagansletrol]. New York.

- GOFFMAN, E. (1972): *Asyle: über die soziale Situation psychiatrischer Patienten und anderer Insassen* [Menhelyek. (A pszichiátriai gondozottak és más bentlakók társadalmi helyzetéről)]. Frankfurt am Main.
- GRACSOV 1995 = ГРАЧЕВ, М. А.: К вопросу о функциях арго [Az argó funkcióinak kérdéséről]. In: *Wiener Slavistischer Almanach*, 35: 297–309.
- GRAUS, F. (1949): *Chudina městská v době předhisistké* [A városi szegényréteg a husziztizmus előtt]. Praha.
- GRAUS, F. (1981): Randgruppen der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter [A városi társadalom peremcsoportjai a kései középkorban]. In: *Zeitschrift für historische Forschung*, 4: 385–437.
- GUMPERZ, J. G. (1962/1968): Types of Linguistic Communities [A nyelvi közösségek típusai]. In: *Readings in the Sociology of Language*. Szerk. J. A. FISHMAN. The Hague–Paris. 461–72. | Eredeti megjelenési helye: *Antropological Linguistics*, IV/1 (1962): 28–40. Magyarul: JOHN G. GUMPERZ: A nyelvi közösségek típusai. In: *Társadalom és nyelv. (Szociolingvisztikai írások)*. Vál. PAP MÁRIA és SZÉPE GYÖRGY. Bp., 1975. 151–68.
- HAARMANN, H. (1988): Strukturen europäischer Standardsprachenentwicklung [Az európai sztenderd fejlődésének szerkezetei]. In: *Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik*. Szerk. U. AMMON et al. II. kötet. *Standardisierungsentwicklung in europäischen National Sprachen*. Tübingen. 10–51.
- HABOVŠTIK, A. (1978): Od plátennického slangu k argotu [A takácsszlengtől az argóig]. In: *Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977*. Szerk. LUMÍR KLIMEŠ. Plzeň 1978. 50–8.
- HÁJEK, J. (1906): Hantýrka (tajná řeč) zlodějská ze zač. XIX. Stol. [A 19. század eleji tolvajnyelv (titkos nyelv)]. In: *Český lid*, 15: 46–8.
- HUNDSALZ, A. (1978): *Stand der Forschung über Zigeuner und Landfahrer* [A cigányokról és a csavargókról szóló kutatás helyzete]. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz.
- IRSIGLER, F.–LASSOTTA, A. (1989): *Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker* [Koldusok és mutatványosok, szajhák és hóhérok]. München.
- JAGIĆ, W. (1896): Die Geheimsprachen bei den Slaven [A szlávok titkos nyelvei]. In: *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Band 133*. Wien.
- JÜTTE, R. (1978): Sprachsoziologische und lexikologische Untersuchungen zu einer Sondersprache. Die Sensesnhändler im Hochsauerland und die Reste ihrer Geheimsprache [Egy csoportnyelv nyelvi-szociológiai és lexikológiai kutatásai. Hochsauerland kaszakereskedői és titkos nyelvük maradványai]. In: *Beihefte der Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. N. F. 25*. Wiesbaden.
- JÜTTE, R. (1988): *Abbild und soziale Wirklichkeit des Bettler- und Gaunertums zu Beginn der Neuzeit* [A koldusság és a tolvajság képe és szociális valósága az újkor kezdetén]. Köln.
- KARASTOJČEVA, C. (1987): Bulharské sociolekty — současný stav a perspektivy [Bolgár szociolektusok — jelenlegi állapot és perspektívák]. In: *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–27. ledna 1984*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. 38–49.
- KOPEČNÝ, A. (1980): *Fahrende und Vagabunden* [Utazók és csavargók]. Berlin.
- KRAMER, K.-S. (1974): *Grundriß einer rechtlichen Volkskunde* [Egy jogi néprajz körvonalai]. Göttingen.

- KRCMOV, M. (1989): Funkce slangu [A szleng funkcii]. In: *Sbornk prednšek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. nora 1988*. Szerk. LUMR KLIME. Plze. 79–91.
- LABOV, W. (1978): Regeln für rituelle Beschimpfungen [A ritualis szitkozodasok szabalyai]. In: *Sprache im sozialen Kontext*. 2. kötet. Königstein. 2–57.
- LEEUVEN-TURNOVCOV, J. VAN (1986): Argot — eine sakrale Sprache? [Argo — egy szakralis nyelv?]. In: *Akten des 20. Linguistischen Kolloquiums, Braunschweig, 1985*. Szerk. A. BURKHARDT–K.-H. KÖRNER. Tübingen, 347–56.
- LEEUVEN-TURNOVCOV, J. VAN (1993): *Historisches Argot und neuer Gefangnislang in Böhmen* [Torteneti argo és a csehorszagi uj börtönszleng]. Teil I: Wörterbuch. Berlin.
- LERCH, H.-G. (1976): *Das Manische in Gießen. Die Geheimsprache einer gesellschaftlichen Randgruppe, ihre Geschichte und ihre soziologischen Hintergründe* [A Manisch Gieenben. Egy tarsadalmi peremcsoport titkos nyelve, története es szociologiai hattere]. Gießen.
- LIPP, C. (1995): Alltagskulturforschung in der empirischen Wissenschaft und Volkskunde [A mindennapok kulturajanak kutatasa az empirikus tudomanyban és a neprajzban.]. In: *Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte*. Szerk. Berliner Geschichtswerkstatt. Münster. 78–93.
- LIPP, W. (1987): Subkultur [Szubkultura]. In: *Sociolinguistics. Soziolinguistik. I.* Szerk. U. AMMON–N. DITMAR–K. J. MATTHEIER. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Band 3.1). Berlin–New York, Walter de Gruyter, 1987. 196–9.
- MEDICK, H. (1982): Plebejische Kultur, plebejische Öffentlichkeit, plebejische Ökonomie. Über Erfahrungen und Verhaltensweisen Besitzarmer und Besitzloser in der Übergangsphase zum Kapitalismus [Plebejus kultura, plebejus nyilvanossag, plebejus gazdasag. A szegenyek és a nincstelenek tapasztalatairol es viselkedesmodjairol a kapitalizmus fele vezeto atmenet korszakaban]. In: *Klassen und Kultur. Sozialantropologische Perspektiven in der Geschichtsschreibung*. Szerk. BERDAHL, LÜDTKE et al. Frankfurt am Main. 157–204.
- NEKVAPIL, J. (1989): K vysvetlující sile eskeho jazykovedneho pojmu slang [A cseh nyelvszet szleng fogalmanak ertelmezhetosegerol]. In: *Sbornk prednšek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. nora 1988*. Szerk. LUMR KLIME. Plze. 33–48.
- NIERHAUS-KNAUS, E. (1973): *Das Schillingsfurster Jenisch* [Jenisch, a schillingfejedelem]. Rothenburg ob der Tauber.
- OBERPFALCER, FR. (1934): Argot a slangy [Az argo es a szlengek]. In: *Cecoslovenska vlastivěda. III. Jazyk*. Praha. 311–75.
- OBERPFALCER, FR. (1934–1935): Z minulosti eskeho argotu [A cseh argo tortenetebol]. In: *Sborník filologicky*, 10: 173–210.
- ODALOŠ, P. (1991): Základná charakteristika penitenciarnej komunikácie [A fegyintezeti kommunikacio általános jellemzese]. In: *Všeobecné a ˇspecificke otázky jazykovej komunikácie*. Szerk. P. ODALOŠ–V. PATRÁŠ. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta. I, 102–15.
- ODALOŠ, P. (1992): Motuziarcina — tajná reč podomovych a trhových obchodníkov okresu Banská Bystrica [A kotelveronyelv. A besztzercebanyai jaras hazaloinak es piacozoinak titkosnyelve]. In: *Acta Universitatis Mathaei Belii Banská Bystrica. Zborník*

- vedeckovýskumných prác. Sériea spoločenskovedná č. 1. Odbor: literárna veda a jazykoveda.* Szerk. M. JURČO. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela. 97–104.
- ODALOŠ, P. (1993): Prehľad a problematika výskumu argotu na Slovensku [A szlovákiai argó kutatás problematikájának áttekintése]. *Slovenská reč*, 58/4: 235–43.
- ONDRUS, P. (1978): Argot slovenských vandrovných remeselníkov [Szlovák vándoriparosok argója]. In: *Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977*. Szerk. L. KLIMEŠ. Plzeň, Pedagogická fakulta. 56–8.
- PUCHMAYER, J. A. (1821): *Románi Czib, das ist Grammatik und Wörterbuch der Zigenersprache nebst einigen Fabeln in derselben* [Románi Czib, ez a cigány nyelv nyelvtana és szótára néhány ugyanolyan nyelvű tanítómesével]. Prag.
- RADBRUCH, G.–GWINNER, H. (1951): *Geschichte des Verbrechens* [A bűntettek története]. Stuttgart.
- RADTKE, E. (1981): *Sonderwortschatz und Sprachschichtung. (Mit einer Bibliographie zum Nonstandard in den romanischen Sprachen)* [Csoportnyelvi szókincs és nyelvrétegződés. (Az újlatin nyelvek nemsztenderdjének bibliográfiájával)]. Tübingen.
- RADTKE, E. (1982): Die Rolle des Argot in der Diastratik des Französischen [Az argó szerepe a francia nyelv diastratikájában]. In: *Romanische Forschungen*, 94: 151–66.
- REITER, N. (1984): *Gruppe, Sprache, Nation* [Csoport, nyelv, nemzet]. Wiesbaden.
- RIPPL, E. (1926): *Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch* [A cseh tolvajnyelv szókincséhez]. Reichenberg.
- RÖHR, D. (1972): *Prostitution. Eine empirische Untersuchung über abweichendes Sexualverhalten und soziale Diskriminierung* [Prostitúció. Empirikus vizsgálat az eltérő szexuális viselkedésről és a társadalmi diszkriminációról]. Frankfurt am Main.
- Sborník přednášek z konference o slangu a argotu v Plzni v září 1977* [Az 1977. októberében Plzeňben megtartott szleng- és argókonferencia előadaskötete]. Szerk. LUMÍR KLIMEŠ. Plzeň, 1978.
- Sborník přednášek z II. konference o slangu a argotu v Plzni 23.–26. září 1980* [Az 1980. szeptember 23–26. között Plzeňben megtartott II. szleng- és argókonferencia előadaskötete]. Szerk. LUMÍR KLIMEŠ. Plzeň, 1982.
- Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–27. ledna 1984* [Az 1984. január 24–27. között Plzeňben megtartott III. szleng- és argókonferencia előadaskötete]. Szerk. LUMÍR KLIMEŠ. Plzeň, 1987.
- Sborník přednášek ze IV. konference o slangu a argotu v Plzni 9.–12. února 1988* [Az 1988. február 9–12. között Plzeňben megtartott IV. szleng- és argókonferencia előadaskötete]. 2 kötet. Szerk. LUMÍR KLIMEŠ. Plzeň, 1989.
- Sborník přednášek z V. konference o slangu a argotu v Plzni 7.–9. února 1995* [Az 1995. február 7–9. között Plzeňben megtartott V. szleng- és argókonferencia előadaskötete]. Szerk. LUMÍR KLIMEŠ. Plzeň, 1995.
- SACK, F. (1971): Die Idee der Subkultur [A szubkultúra gondolata]. In: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*. 260–80.
- SAINÉAN, L. (1920): *Le langage parisien au XIXe siècle. (Facteurs sociaux, contingents linguistiques, faits sémantiques, influences littéraires)* [A párizsi nyelv a 19. században. (Társadalmi tényezők, nyelvi adatok, szemantikai jelenségek, irodalmi hatások)]. Paris.
- SCHINDLER, N. (1982): Freimaurerkultur im 18. Jahrhundert. Zur sozialen Funktion des Geheimnisses in der entstehenden bürgerlichen Gesellschaft [Szabadkőműves-kultúra

- a 18. szzadban. (A titok trsadalmi szerepr az alakul polgri trsadalomban)]. In: BERDAHL et al.: *Klassen und Kultur*. Frankfurt am Main. 239–57.
- SCHINDLER, N. (1992): *Widerspenstige Leute. Studien zur Volkskultur in der frühen Neuzeit* [Engedetlen emberek. (Tanulmnyok a korai jkor npi kultrjr)]. Frankfurt am Main.
- SCHLOBINSKI, P.–KOHL, G.–LUDEWIGT, I. (1993): *Jugendsprache* [Ifjsgi nyelv]. Opladen.
- SCHUBERT, E. (1983): *Arme Leute. Bettler und Gauner in Franken des 18. Jahrhunderts* [Szegny emberek. Koldusok s tolvajok a 18. szzadi Frankfldn]. Neustadt/Aisch.
- SUK, J. (1993): *Nkolik slangovch slovnk* [Nhny szlengsztr]. Praha. (Eredeti cm: *Souasn kriminln slang a svtsk argot* [A jelenkori bnzszleng s a vilgi arg]). Kzirat. Praha, 1979.)
- THOMPSON, E. P. (1980a): Die englische Gesellschaft im 18. Jahrhundert: Klassenkampf ohne Klasse? [Az angol trsadalom a 18. szzadban: osztlyharc osztly nlkl?]. In: U: *Plebejische Kultur und moralische Ökonomie. Aufsätze zur englischen Sozialgeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main–Berlin–Wien. 246–88.
- THOMPSON, E. P. (1980b): Zeit, Arbeitsdisziplin und Industriekapitalismus [Id, munkafegyelem s ipari kapitalizmus]. In: U: *Plebejische Kultur und moralische Ökonomie. Aufsätze zur englischen Sozialgeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main–Berlin–Wien. 34–65.
- TROST, PAVEL (1935): O prařskm argotisovn [A prgai argzsrl]. *Slovo a slovesnost*, 1: 106–8.
- ULBRICHT, O. (1995): *Von Huren und Rabenmttern. Weibliche Kriminalität in der Frühen Neuzeit* [Szajhkrl s szvtelen anykrl. Ni bnzs a korai jkorban]. Szerk. O. ULBRICHT. Köln–Weimar–Wien.
- UTŠEN, S. (1987): Posledn fze argotu slavinskch zvroklesti, tzv. švihtiny [A slavini miskrolk argjnak (az n. *svihknyelv*) utols fejldsi szakasza]. In: *Sbornk pednšek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24.–27. ledna 1984*. Szerk. LUMR KLIMEŠ. Plze. 94–105.
- VELDTRUP, J. (1974): *Bargunsch oder Humpisch. Die Geheimsprache der westfälischen Totten* [Bargunsch vagy Humpisch. A vesztfliai tttk titkosnyelve]. Münster/Westphalen.
- VOSSEN, R. (1983): *Zigeuner. Roma, Sinti, Gitanos, Gypsies. Zwischen Verfolgung und Romantisierung. Katalog zur Ausstellung des Hamburgischen Museums für Völkerkunde* [Cignyok. Romk, szintk, gitnk, gypsyk. ldzs s romantizls kztt. A hamburgi Nprajzi Mzeum killtsnak katalogusa]. Frankfurt–Berlin–Wien.
- WARTBURG, W. VON (1939): Vom Ursprung und Wesen des Argot [Az arg eredetrl s lnyegrl]. In: *Germanisch-Romanische Monatsschrift*, 18: 376–91.
- WINTERFELDT, H. (1968): Die Sprache im Konzentrationslager [A nyelv a koncentracis tborban]. In: *Muttersprache* 78, 259–91.
- WOLF, S. A. (1956): *Wörterbuch des Rotwelschen* [A tolvajnyelv sztra]. Mannheim.
- ZIMMERMANN, C. W. (1847): *Die Diebe in Berlin* [A tolvajok Berlinben]. Berlin.

(Fordtotta Ligeti gnes)